

2020•5

LXXIII. évfolyam • május

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Dáné Tibor Kálmán (főszerkesztő)
Benkő Levente (vezető szerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Fazakas Botond

Nyomdai munkálatok:

IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 3 lej

Tartalom

Benkő Levente Párhuzamos történetek. Ugyanarról. 3

emlék-lapok

Egyed Ákos: Jelentés az 1866. évi erdélyi kolerajárványról Ferenc József
osztrák császárnak 4
Spaller Árpád: Az erdélyi magyar emigrációs sajtó. 8

enciklopédia

György Zsolt Attila: Divéky Antal generális, az austerlitzi csata egyik magyar
hőse 12

galéria

Demény Péter: A mese ereje – Eperjesi Noémi képeiről 14

színpad

Csirák Csaba: A színházi cenzúra láthatatlan és látható jelenléte 16
Németh Sándor: Egy áhítatteremtő szavalóest emlékére 19

hétköznapi hőseink

Gáll Dóra Gabriella, Kozma Amália Szende, Oszváth Eliza: A tanárnő 22

Lapszámunk szerzői:

Csirák Csaba – helytörténész, művelődésszervező, Szatmárnémeti
Demény Péter – író, költő, Marosvásárhely
Egyed Ákos – történészprofesszor, akadémikus, Kolozsvár
Gáll Dóra Gabriella – diák, Szilágypanit
György Zsolt Attila – helytörténész, Kovászna
Kozma Amália Szende – diák, Szilágypanit
Németh Sándor – matematikus, akadémikus, Kolozsvár
Oszváth Eliza – diák, Szilágypanit
Spaller Árpád – művelődéstörténész, Gyál (Magyarország)

Címlapon Eperjesi Noémi Mátyás című alkotása.

A hátsó borítón François Gérard *Napoleon az austerlitzi csatában* című festménye.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott,
valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Hibajavítás: lapunk áprilisi számában Nászta Katalin *Beszámoló a Kortárs Magyar Dráma 2020. évi díjátadójáról* című írásunk *A kerekasztal* című fejezetének 4., 5. és 6. kérdéseinél a kérdező nem Székely Csaba, mint ahogyan tévesen megjelent, hanem Seres Gerda; az e kérdésekre adott válaszok pedig nem Nánay István, hanem Székely Csaba válaszai. A sajnálatos elírásért a szerző és az érintettek elnézését kérjük.

Támogatók:

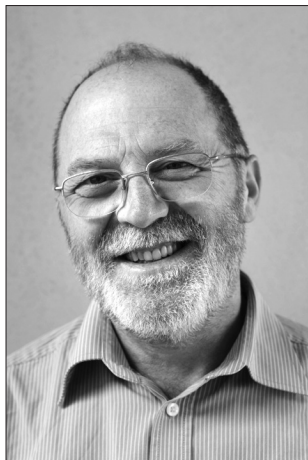
Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Médiapartnerek:

Párhuzamos történetek. Ugyanarról

Burdakov

Hetvenöt évvel ezelőtt értek véget a második világháború európai harcai. Akkor, azon a májusi napon tette le a fegyvert a náci Németország, amelyet mind a köztudat, mind a közbeszéd mai napig felelőssé tesz ama rettenetes világegés kiobbantásáért. Kétség nem fér hozzá, hogy a Nagy Háborúként is emlegetett és ismert első világegés gefreitere, azaz tizedese, a bécsi autodidakta festő diktálta német politikai és katonai vezetés az elsőszámú felelőse annak, ami 1939 kora őszen kiobbant. És utána történt. Hadd tegyem hozzá rögtön: „társbérletben” azzal a nem kevésbé rettenetes diktátor, és nem kevésbé felelős grúz származású, nagybajuszú szovjet-kommunista emberrel – és politikai-katonai vezetőivel –, akikkel az európai újrafelosztásra, ezen belül Lengyelország megszüntetésére, szétszedésére tett közös kísérletet megelőző héten aláírták a paktumnak nevezett megállapodást, amellyel tulajdonképpen közösen nyitottak utat a második világháborúnak. Más szóval: közösen szüntették meg azt a fegyverszünetet, amelynek lejáratí idejét egy derék francia marsall az első világegést lezáró békeszerződés láttán húsz évre taksálta, egy-két hónapot tévedve csupán.

A két világháború előzményeit, összetevőit vizsgálva lehetetlen meg nem látni, hogy 1. az elsőt nem népek, hanem az európai politikai, gazdasági, katonai önös érdekű izmozásban részt vevő vezetők robbantották ki, embermilliókat sodorva az eszement öldöklésbe és a rettenetes szenvedésbe; 2. a második az elsőnek volt az egyenes következménye, és ezért sem népek a felelősök; 3. mindkét történetnek megvoltak az előzményei és körülményei. És kulcsszereplői a korabeli európai és tengereken túli hatalmak – és csatlósai/szövetségeseik – személyében. Szándékosan írok személyeket és személyekről, mert az ilyenfajta történetek felelősei mindig néven nevezhető személyek – császárok, királyok, politikusok, tisztek –, és soha nem a vezetők manipulatív képességeinek-eszközeinek kitétt, többé-kevésbé gyanútlan, félre- vagy megvezetett, bevetett, a döntésekbe és az azok nyomán kialakuló folyamatokba közvetlen beleszólással nem rendelkező népek. Ezt nem árt szem előtt tartani. De legfőképpen azt érdemes megvizsgálni, hogy a háborúk milyen hatással voltak az egyszerű, civil, fegyvertelen, ártatlan, védtelen és kiszolgáltatott emberekre. Nőkre, férfiakra, gyermekekre, öregekre, különféle nemzetiségűekre és különböző hitűekre. Nem egyébért: tanulságul.

Ha képileg akarjuk valamelyest láttatni, érzékeltetni azt a rettenetet, azt a pusztítást, amelyet a százket, illetve a hetvenöt évvel ezelőtt lezárult két világegés okozott, elég a világhálón azokra az újabb keletű filmfelvételekre, képkockákra keresnünk, amelyeket például a térben és időben hozzánk legközelebb álló délszláv háborúzások alatt a fényképező- és filmfelvevő gépek alig három évtizede rögzítettek. Színesben, hanggal. Lehetetlen meg nem látni a hasonlóságot, sőt azonosságot az emberek szenvedéséről. Ha az említett két világháború rettenetét akarjuk látni okulásul, hát se szeri, se száma azoknak az ismeretterjesztő, tényfeltáró, oknyomozó, dokumentum-, illetve játékfilmeknek, feldolgozásoknak, amelyek egyetlen gombnyomásra jönnek szembe velünk televíziós és számítógépes képernyőkön egyaránt. E feldolgozások felettébb hasznosak, ehhez kétség nem fér. Mert az utókornak, a majdani nemzedékeknek is látniuk kell, hogy mi, hogyan, miért, milyen ok-okozati összefüggések, milyen összetevők mentén történt; s hogy tudják: mitől mentse meg az Úristen (vagy más égi hatalom) az emberiséget.

E mai feldolgozásoknak, e tisztázó és tisztító folyamatnak egyetlen szépséghibája mutatkozik csupán: az egyensúlyhiány. Bár részleges törlesztések voltak és vannak, a történetkutató, a filmgyártó, a tényfeltáró, az oknyomozó, az ismeretterjesztő szakma még mindig adósa annak felmutatásával, hogy a gonosz legyőzése folyamatában melyek és milyenek voltak az árnyoldalak, a következmények, mikén mentek át azok a teljesen gyanútlan és ártatlan embermilliók, akiknek a háborúhoz semmi közük sem volt, legfeljebb annyi, hogy hazavárták a valamelyik seregbe behívott férjjaikat. Vagy annyi, hogy a felettük/rajtuk átvonuló veszedelem számukra testiekben-lelkiekben, javakban, ártatlan emberléteketben mennyi, illetve milyen életre szóló pusztítást és fájdalmat okozott. Vagy annyi, hogy közösségileg megbélyegezeten Washingtontól, Londonon át Moszkváig kimondták rájuk, hogy őket: civil és fegyvertelen nőket, férfiakat, gyermekeket, öregeket, különféle nemzetiségűeket és különböző hitűeket, teljesen ártatlan és védtelen embermilliókat meg kell félemlíteni, meg kell aláznani, meg kell büntetni. Márpedig ezek a párhuzamos, vagy ha úgy tetszik: járulékos történetek is ugyanarról szólnak. És ugyanabban a pontban találkoznak: embermilliók szenvedésében. Az emberiség történetéhez ezek is hozzátartoznak, az utókornak, a majdani nemzedékeknek ezt is látniuk és tudniuk kell. Hogy mi, hogyan, miért, milyen ok-okozati összefüggések, milyen összetevők mentén történt. Nem egyébért: okulásul. S hogy tudják: mitől őrizze meg az Úristen (vagy más égi hatalom) az emberiséget.

Jelentés az 1866. évi erdélyi kolerajárványról Ferenc József osztrák császárnak

A járvány 1865-ben
Indiából és Afrikából jött
át Európába.

Ezekben a hetekben nemigen van jobb elfoglaltságom, mint az, hogy átnézzem a történeti forrásgyűjteményemet, kiválasszam azokból a még nem hasznosított dokumentumokat. Ennek során figyeltem fel arra a jelentésre, amelyet a Kolozsvárt még működő Főkormányshély (Gubernium) küldött a Habsburg-birodalom császárához az 1866. évi erdélyi kolerajárványról. A történeti Erdélyről van szó. Többször is átolvasva a terjedelmes hivatalos jegyzőkönyvet, elég érdekesnek találtam ahhoz, hogy röviden foglalkozzam ezzel a kérdéssel. A jelentés kitér a járvány kitörésére, lefolyására, az ellene való védekezésre, az orvosok szerepére.

A jelentés magyar változatát és német fogalmazványát (impurumát) a Magyar Nemzeti Levéltárban találtam meg. Nem árt idézni a bevezető sorait, hogy láthassuk stílusának komolyságát: „A cholerajárvány, mely a múlt 1866. év második felében ezen országot szélesebb vagy szűkebb terjedelemben, nagyobb vagy kisebb veszélyes jellemmel átutazta, a múlt december 28-án egészben megszűnván, bátorkodik e hű k(irályi) Főkormányshély ezen járvány lefolyásának rövid vázlatát az egész járványról készített összes kimutató alázatos tisztelettel ide csatolása mellett a következőkben Császári Királyi Apostoli Felsőgednek hódoló mély tisztelettel felterjeszteni.” Világos tehát a felterjesztés tárgya, s az is, hogy az uralkodónak címezték (aki - amint köztudott - ekkor még osztrák császár volt, de néhány hónap múlva már magyar király is lett).

A járvány 1865-ben Indiából és Afrikából jött át Európába, s Törökországon, valamint az egyesült román fejedelemségeken át még abban az évben

átcsapott Csíkszékbe, ahol öt helységben 14 áldozatot szedett, s hirtelen megszűnt.

Azonban 1866 nyarán nagyobb erővel ismét fellépett, és Erdélyben járványt okozott. Először Brassóban 1866. július 18-án észlelték egy katonán és egy szabólegényen, akiket rövid idő alatt meg is ölt a vírus. Aztán mintegy négy hónap alatt, pontosabban november 16-ig 685 személy fertőződött meg, akik közül 394-en meggyógyultak, 291-en pedig meghaltak. Ezzel Brassó a kolerajárvány gócpontjává vált, ahonnan gyorsan átterjedt a város környékén fekvő helységek közül 12-re, ahol 321-en fertőződtek meg és 168 egyénnel végzett a betegség. A falvakban nem egyformán volt veszélyes a járvány; amíg Keresztényfalván csak egy ember hunyt el, Türekösön a 75 beteg közül 46-ot pusztított el a kór, Hosszúfaluban pedig a 76 fertőzöttből 44 személyt kellett eltemetni.

Brassó vidékéről Fogarasra és vidékére csapott át a járvány, de nem öltött nagyobb méreteket: 13 személyt érintett, akik közül 8-at elpusztított. Aztán Szeben és vidékét érte el. A városban 258 esetet jegyeztek, akik közül 127 beteggel végzett a járvány. A szék területén 5 helységben észlelték a kórt, köztük Resinár 130 beteggel s 75 halottal gócponttá vált. Szebenben és vidékén 603 megbetegedést és 310 halottat tüntet fel a járványstatisztika.

Az már Brassó közelségének és a kapcsolatok sűrűségének következménye volt, hogy Háromszék nem kerülhetett el a járvány átterjedését. Erről a következőket olvashatjuk a felterjesztésben: „Háromszék helységeinek tömött egymásmellettsége és a sűrűn lakott népnek folytonos egymásközi közlekedése mellett nem vala kerülhető, hogy

Életkép egy budapesti kórházból a kolerajárvány idejéből. Forrás: Vasárnapi Ujság, 1892. október 16.

a kolerajárvány részint a már meglepett Brassó-vidéke és Felső-Fehér megye helységeiből, részint a közvetlen s határos Moldvából Háromszéket is el ne lepte volna.”

Valóban e szék területén az augusztus 8-án kezdődött és október végéig tartó járványban 904-en betegedtek meg, akik közül 583 egyén visszanyerte egészségét, míg 321 ember elpusztult. Tehát Háromszék is a veszélyes zónába tartozott, de a lakosság számához mérten a baj mégsem volt a Brassó és környékéhez hasonló. A pusztítás sem volt olyan nagyságrendű, amennyiben a betegek közül 35,5 százalék hunyt el, szemben a Brassó környeki 45,53 százalékkal. Sajátosan alakult a városok helyzete is. Sepsiszentgyörgyön heten kapták meg a vírust és ketten haltak meg, Kézdivásárhelyen 5 személy

fertőződött meg, s itt is ketten nem éltek túl a járványt. Viszont Bereck mezővárosban és Sósmezőn 43 fertőzöttet és 40 áldozatot jelentettek, vagyis 93 százalék belehalt a járványba.

Csíkszékben enyhébb volt a kolerajárvány, amennyiben 694 fertőzött személy közül 193 (27,8 százalék) hunyt el. Udvarhelyszéket tulajdonképpen elkerülte a kolera, csak az Udvarhelyszékhez tartozó négy erdővidéki települést érintette 86 beteggel és 27 áldozattal. Marosszékéről nem jelentettek járványt, amint-hogy Aranyosszékéről sem.

Az erdélyi megyék közül Alsó-Fehér, Belső-Szolnok, Felső-Fehér, Hunyad, Kolozs és Torda megyét sorolja fel a jelentéshez mellékelt statisztikai kimutatás, és ide sorolja Naszód vidékét is. Ezekben a következőképpen alakult a járvány:

Megye	Fertőzöttek száma	Meggyógyultak száma	meghaltak száma	meghaltak aránya
Alsó-Fehér	11	3	8	72,72%
Belső-Szolnok	472	319	153	35,41%
Hunyad	97	55	42	43,2 %
Kolozs	90	47	43	47,77 %
Torda	193	138	55	28,49 %
Naszód és vidéke	916	691	225	24,56 %
Összesen	1963	1358	605	30,82 %

Tehát a hét törvényhatóság területén 1963 lakos fertőződött meg, akikből jobban lett 1358, vagyis a betegek 69,2 százaléka, s meghalt 605, a betegek 30,8 százaléka. De a területi megoszlás ugyancsak változatos volt. Legerősebben érintette a kolerajárvány Naszódot és vidékét, ahol 916 személy fertőződött meg, aztán Belső-Szolnok megye következik 472 esettel. Az elhunytak száma is ezekben a törvényhatóságokban volt a legnagyobb. Viszont az elpusztult lakosoké Alsó-Fehérben nagyon meghaladta az átlagot, aztán Kolozs megye területén hunytak el többen az átlagnál.

...a járványt Erdély 2344 településéből 125 helységben észlelték, amelyekben a kétmillió lakoságból mintegy 270 ezer lélek élt, és 5311 fő betegedett meg.

A fenti adatok tartalmazzák a városokban érintettek számát és arányát is. Azt már az előbbieken láttuk, hogy Brassóba a román fejedelemségekből jutott el a fertőzés, s innen terjedt tovább, de Naszód Bukovinából „kapta”, s így jutott el aztán Belső-Szolnok megyébe, viszont Hunyad és Kolozs megyébe Magyarország irányából érkezett, ahova a porosz-osztrák háborúban rész vett katonák hozták be.

Összefoglalva: a járványt Erdély 2344 településéből 125 helységében észlelték, amelyekben a kétmilliót kitevő lakosságából mintegy 270 000 lélek élt, és 5311 fő betegedett meg. Ezekből 3470 meggyógyult és 1841, azaz a fertőzöttek 34,66 százaléka elhunyt. Amint a jelentés írja, a megfertőzöttek mintegy 45 százaléka férfi, 55 százaléka nő volt, a tíz éven aluli gyermekek aránya az összes betegek 15 százaléka lehetett.

A kolerajárvány általános értékeléséről forrásunk a következőket jelentette: „Hogy ezen veszélyes rohammal megkezdett és sebesen terjedt kolerajárvány Erdélyben aránylag sokkal szelídebben folyt le, és kevesebb pusztítást vont maga után, mint más szomszédos országokban, ennek fő oka Erdély kedvezőbb fekvésében, egészséges éghajlatában, és magának a járványnak szelídebb fellépésében keresendő, és ezenkívül az illető alárendelt hatóságoktól pontosan teljesített kormányi

intézkedéseknek, valamint az orvosok buzgalomteljes fáradozásának tulajdonítandó.” A jelentés összeállítói, akik főként az orvosok véleményére alapoztak, Erdély kedvezőbb fekvését, klímájának egészségesebb voltát, s a hatósági intézkedések helyességét, valamint az orvosok kötelességteljesítését emelték ki, mint a járvány lefolyásának enyhítő tényezőit.

A Főkörmányszék a következő konkrét intézkedéseket foganatosította. A sebesült katonák számára több törvényhatóság területén korábban létesített kórházakat a kolerásoknak engedte át, és új kórházakat is építettek a kolerabetegeknek. A vagyontalan betegek kezelésére rendelt gyógyszereket állami alapból fedezték; a veszélyes helyzetbe jutott falvakban gyógyszereket osztottak ki a település lelkészei s értelmesebb lakói által. Az országos főorvos még 1865 őszén kolera elleni, népszerű utasítást dolgozott ki, amelyhez 1866-ban további ajánlásokat fűzött, s mindkét írást „három nyelven több ezer példányban kinyomatva országosra kiosztatott”. Amennyiben a megtámadott helységekből a hivatalos orvosok száma nem volt elég, magánorvosokat alkalmaztak, s „ahol ilyenek sem léteztek, a legközelebbi nagyobb városokból rendeltek oda”, s ezeknek napidíj járt. A jelentés szerint 100 orvos vett részt a kolera elleni

küzdelemben, de alorvosokat is igénybe vettek.

...a veszélyes helyzetbe jutott falvakban gyógyszereket osztottak ki a település lelkészei s értelmesebb lakói által.

Fertőtlenítést rendeltek el különösen az iskolákban, a közintézményekben, a kórházakban. A Főkörmányszék az orvosok és a kolerabizottmányok a helyzet alakulása szerint 3, 5, illetve 8 naponként tudósították, akiket a szükséges tennivalókról postán vagy távirati úton értesítettek. Itt jegyzem meg, hogy járványügyi „bizottmányok” tevékenységét emlegeti a forrásunk, amelyek élén a helyi közigazgatás legfőbb vezetői álltak, és tisztségviselők és orvosok vettek részt benne. Ezek munkáját így jellemzi a főkörmányszéki felterjesztés: „Tagadni ugyan nem lehet, hogy eleintén némely helyeken az illető hivatalok és alkalmazott orvosok részéről némi hanyagság is vétetett észre, melyek azonban a komoly figyelmeztetés és hibáztatás után hamar helyrehozattak, általában mind az alárendelt közigazgatás, mind az alkalmazott orvosok részéről lelkiismeretes pontosság

fejtett ki, s a Főkörmányszék hivatva érzi magát ezen járványnál százon felül működő orvosok közül több az önfeláldozási buzgalomban kitüntetett hivatalnokok és orvosok némi felsőbb elismerés kijelentésére vagy anyagi, pénzbeli megjutalmazásra tisztelettel felajánlani.”

Pénzbeli jutalomra különösen az alorvosok szorulnak mivel a fizetésük „szűkön szabott”, s rendkívüli szolgálatukért a magánorvosoknak járó juttatásban sem részesültek. A kole-rabizottságok erélyes vezetéseért, az intézkedések felügyeletéért, a járvány idején kifejtett buzgalmukért kitüntetésre ajánlja a jelentés Georg Dück brassói rendőrigazgatót, gr. Kálnoky Dénes háromszéki főkirálybíró, Mikó Antal csíki főkirálybíró, a Naszódon és vidékén végzett munkájáért Alexandru Bohățel, Belső-Szolnok megyéből Flott Adolf Bethlen járási szolgabíró.

Az orvosokkal viszonylag sokat foglalkozik a Főkörmányszék jelentése, s ezt azért is figyelembe kell vennem, mert az orvosi ellátottság rendszeréről is fontos dolgokat tudhatunk meg. Az orvosok közül elsőként Brassó város és vidéke főorvosát, „az erdélyi orvosok nestorát”, dr. Josef Greisinget terjesztik fel, akit már korábban is kitüntettek a Ferenc József-rend kiskeresztjével. Aztán több brassói orvos neve szerepel a felsőbb kitüntetésre méltónak ítélték listáján. Így dr. Johann Bachmaier, Brassó „másod főorvosát”, dr. Beldi Károlyt, a brassói polgári kórház első orvosát és dr. Carl Greisinget, a kórház másodorvosát említi a jelentés, dr. Josef Fabricius „magánorvos a kolerabizottság tagja ebben sok szakismerettel működött. Az előbbieket mind érdemesnek a kiemelésre. Meg kell állnom röviden Otrobán Nándornál, aki egyike „a műveltebb és szorgalmasabb gyakorló orvosoknak, folytonosan minden önhaszon nélkül sok önfeláldozással éjjel és nappal különösen a szegényeket orvosolta”.

A felterjesztés szerint a sebész Edwald Böhler alorvos, Johann Hendl brassói magánorvos, Zakariás Mihály, Türkös, Bácsfalu, Csernátfalu és Hoszszúfalu községi orvosa pénzjutalmat érdemel.

Háromszéken sok magán alorvost alkalmaztak, de csak Wissiák Antal széki főorvost emelte ki a jelentés, aki „ajánlatik császári és királyi apostoli Felsőged legfelsőbb elismerésének kijelentésére”. Csíkszékben magánorvosokat nem alkalmaztak a betegek gyógyítására, de „a hivatalos orvosok szorgalmuk és erélyes működésükben magukat

Betegszállító kocsi és személyzete 1896-ban, a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületet (BÖME) központjának udvarán. Forrás: Fortepan/Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL. XV.19.d.1.10.250

Rossz lakhatási körülmények: a kolera terjedésének egyik legfőbb kiváltó oka. Kolozsvár, Sáncaalja, 1880-as évek. Forrás: Erdélyi Krónika

kitüntették, elsősorban is a lelkiismeretes és nagycsaládú főorvos, Müller József 200 f(orient), a két széki orvos pedig, Körmöndy Lajos és Spanyol József 50-50 forint jutalomra” ajánlják. Hídvégen az orvosok állás betöltetlen volt, ezért oda Szász Károly sebészt küldték ki, aki a jelentés szerint szintén 50 forintot érdemel.

Naszód-vidék főorvosát, Pap Istvánt a koronás arany érdemkereszt elnyerésére tartja méltónak a felterjesztés. Szabenszék főorvosa, dr. Tellmann Gottfried a királyi tanácsosi címet kaphatja meg, pénzjutalommal pedig Wilhelm Hoffnagel és Josef Bogner községi orvos munkáját kellene elismerni. Bánffy-hunyad orvosát, Máthé Jánost azért tartják méltónak az arany érdemkeresztre, mert az átutazó katonákat gyógyította.

A Főkormányzék tisztában volt azal, hogy a főorvosnak átfogó beszámolót kellene készítenie a járvány lefolyásáról, ezt azonban nem tudja megtenni, mert a jelentés elkészültéig még nem sikerült összegyűjteni olyan tapasztalatokat, amelyekből hasznos következtetések lennének levonhatók. Mégis az országos főorvos kérdésére különböző vidékekről érkeztek jelentések, amelyek lényege a következő:

1. Bár a járvány már 1865-ben, Moldovában és Bukovinában tovább tartott egy évnél, a szabad közlekedés egyszer is megakadályozva nem volt, aztán 1866-ban „egyszerre három különböző vidéken” lepte meg a kolera Erdélyt.

2. A kolerajárvány terjedését sem a földrajzi helyzet, sem az időjárás nagyon nem befolyásolta. Például Naszód vidékének legegészségesebb, magasan fekvő s jó életmódú néptől lakott helységeiben dühöngött leginkább a kór, valamint Háromszéken és Csíkszéken a legszebb helyeken fekvő helységeek szenvedtek a legtöbbet. Ellenben Belső-Szolnok és Torda vármegyék meglepett helységeivel határos Mezőség, amely az elmúlt években az inségtől is sokat szenvedett, dacára a gyakori közlekedésnek, a járványtól mentes maradt. Brassóban nyáron kezdődött a járvány, s a kellemes időjárású szeptemberben vált igazán veszélyessé a kolera, Nagyszébenben viszont decemberben tetőzött a vész.

3. Brassóban, Kolozsvárt, Nagyszébenben az alsóbb társadalmi rétegekhez tartozók, akik közt sok volt a rosszul táplált, iszákos és más nyomorúság miatt legyengült személy, hamarabb megkapták a kolera s többen meghaltak, de „nem volt megkímélve az elsőrangú osztály és jól táplált ifjúság sem”.

4. A kolerajárvány alatt más szokott betegségek, „ha nem is egészen szüneteltek, de sokkal ritkábbak és kevésbé tartósak voltak”.

5. Hogy milyen gyógymód alkalmazása volt sikeresebb, nehéz meghatározni. Speciális gyógyszerek nem álltak rendelkezésre, általában ópium, tannin és más, görcs elleni szereket használtak. „A köznépnél a főorvostól kiadott népszerűleg meggyártott olcsóbb szerű por és cseppek

használtattak legtöbbet, míg mások a vízgyógyimódot ajánlották”.

6. A főorvos által előírt fertőtlenítő szereket egész Erdélyben nagyban használták, s „mint a tudósítások tartalmazzák, szerencsés sikerrel, legalább a tannevelő (iskolák – E. Á.) és ápoló (kórházak – E. Á.) intézetekben, egy helyt is a kór pusztítólag nem lépett fel, hogy azonban ezt csakis ezeknek lehessen-e tulajdonítani? az egészében nem állítható. Mindenesetre a levegőtisztítás és a rossz gőzöknek semlegesítése, kijavítása általános életrend és közorvosság.”

*...az 1866. évi
kolerajárvány
nem tartozott
a legsúlyosabbak közé,
amelyek valaha Erdélyben
lezajlottak, de mégis sok
pusztítást végzett Brassó
és vidékén, Háromszéken
és Csíkszéken, Naszód és
Belső-Szolnok megyében.*

Következtetésként megállapítható, hogy az 1866. évi kolerajárvány nem tartozott a legsúlyosabbak közé, amelyek valaha Erdélyben lezajlottak, de mégis sok pusztítást végzett egyes részein, így Brassó és vidékén, Háromszéken és Csíkszéken, valamint Naszód és Belső-Szolnok megyében. Bizonyos, hogy nagy félelmet keltett nemcsak az említett helyeken, hanem máshol is. Története, amelyet a közigazgatás legfelsőbb fóruma által készített s terjesztett, a császárhoz küldött jelentésből próbáltam kihámozni, számos fontos és érdekes adatot tartalmaz. Ezek kiemelésére törekedtem, annak tudatában, hogy kiegészíthetők más forrásokból is (amelyeket sajnos, most nem állt módomban tanulmányozni). A feltárt adatok így is beépülhetnek Erdély s különösen egyes vidékek általános történetébe. Az említett forrásból az is kiderül, hogy az 1866. évi erdélyi járvány része volt a Közép- és Délkelet-Európát érintő járványnak. Az európai összefüggések feltárása azonban a jövő feladata. Végül: a mostani koronavírus járvány arra felhívhatja a figyelmet, hogy érdemes lenne az eddigieknél fokozottabban kutatni a régi időkben sok szenvedést s pusztítást előidéző járványokat.

Az erdélyi magyar emigrációs sajtó

„B

ár Magyarország és Erdély élete egy és oszthatatlan, mégis vannak Erdélynek olyan sajátos érdekei, színei, értékei, amelyek mindenkor jogosulttá teszik azt, hogy az egyetemes magyar gondolaton belül éljen az erdélyi gondolat is.” (Gróf Teleki Pál)

Az emigrációs sajtó nagy vonalakban az emigráció története is. A külföldön élő erdélyi magyarság életéről nyújt tájékoztatást.

Előzmények

Az erdélyi emigrációs sajtó létrejött szorosban kötődik Erdély Trianon utáni történetéhez. A hatalomváltás (Erdély román fennhatóság alá kerülése) következtében, a magyar történelemben eddig nem tapasztalt menekültáradat indult el az utódállamokból, elsősorban a területének kétharmadával megrövidített Magyarországra, másodsorban pedig a világ számos más országa felé.

Az erdélyi menekültek, áttelepültek új hazájuk egy-egy településén (község, város vagy a főváros) létrehozták saját közösségeiket (civil szervezeteiket) azaz a céllal, hogy egymást támogassák, hogy megőrizték erdélyi magyar önazonosságukat. Az ilyen erdélyi szerveződések egy része lapszerkesztésre és lapkiadásra is vállalkozott.

Az emigrációs sajtó nagy vonalakban az emigráció története is. A külföldön élő erdélyi magyarság csoportjainak tevékenységéről, társadalmi beilleszkedéséről, egyesületi életéről, politikai és kulturális működéséről az újságok és folyóiratok nyújtanak tájékoztatást. A témában megjelent könyvek mellett a periodikák a legfőbb források, belőlük lehet dokumentumszerű hitelességgel megismerni a menekültek művelődési és szociológiai jellemzőit, politikai tevékenységét. (A menekült szót használjuk az elüldözöttre, az áttelepültre, kiutasítottakra függetlenül attól, hogy gazdasági, lelki, politikai vagy egyéb okból történt a menekülés.)

Mit jelent az emigrációs erdélyi magyar sajtó?

Az emigrációs erdélyi magyar sajtó azoknak a sajtótermékeknek az összessége (újságok, hetilapok, folyóiratok, évkönyvek stb.), melyek a jelenkori Erdély határain kívül keletkeztek.

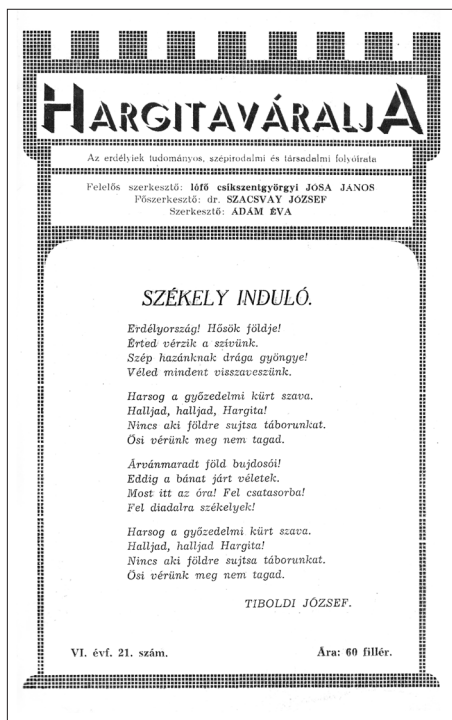
E kiadványokban hangsúlyosan Erdéllyel, az erdélyi magyarsággal, valamint az Erdélyből elszármazottakkal (menekültek, áttelepültek, üldözöttek, kiutasítottak stb.) foglalkoznak. E lapcsalád említésekor többféle elnevezés is felmerült úgy, mint a külerdélyi sajtó, Erdély határain túli sajtója, erdélyi menekültek sajtója. A Hungarikák megnevezés analógiájára a Széchenyi Könyvtár egyik munkatársa Transzilvanikáknak nevezte el. Szerintünk az erdélyi magyar emigrációs sajtó mint gyűjtőnév fejezi ki legjobban e kiadványok lényegét. E lapcsaládba tartozó periodikák legtöbbször címében viseli a tájegységre (pl. *Erdélyi Hírek, Erdélyi Figyelő, Erdélyi Értesítő, Erdélyi Tájékoztató, Székelyföld, Hargitavár-alja* stb.) az ott élő magyarságra és ezen belül a székely népcsoportra utaló nevet. (*Erdélyi Magyarság Székelyek, Székely Szó, Székelység* stb.)

Keletkezés térben és időben

Térben

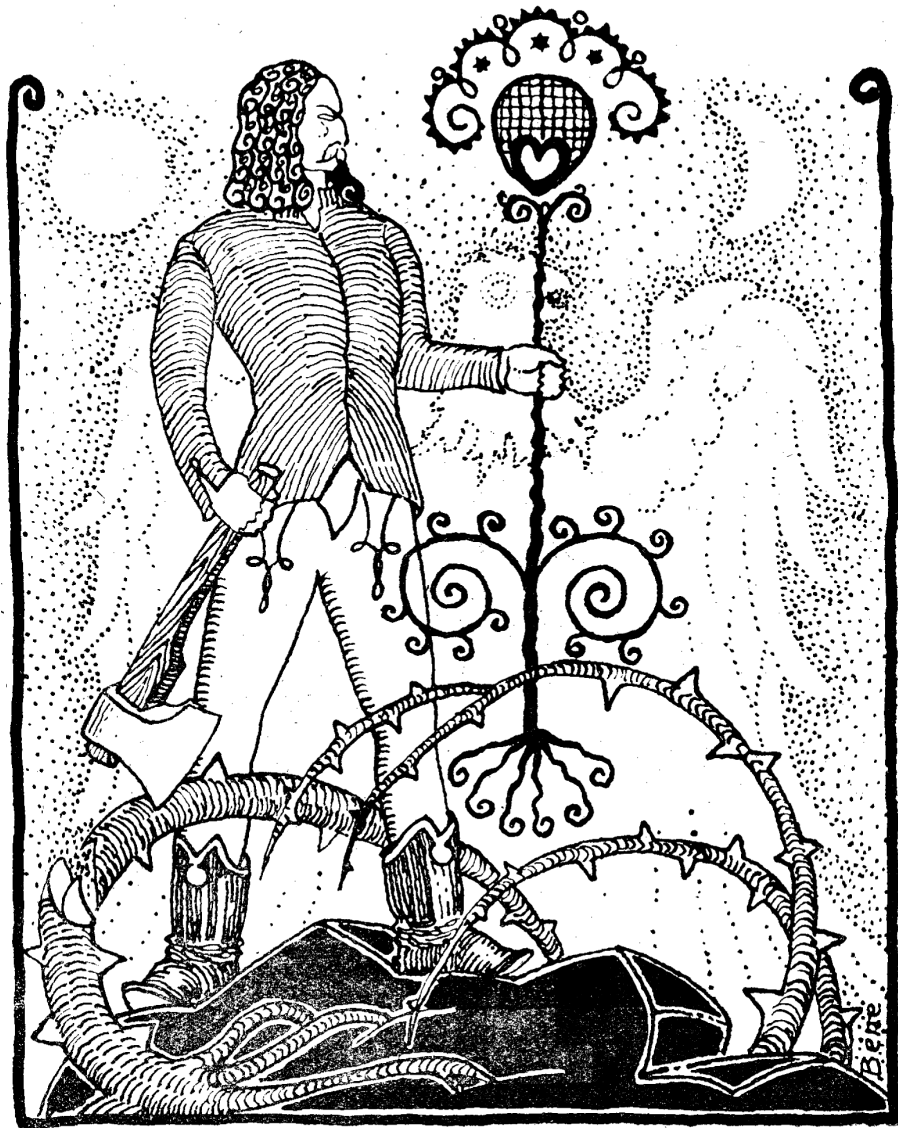
Az erdélyi magyar emigrációs sajtó a jelenkori Erdély határain kívül keletkezett. Itt nagyon fontos megjegyezni, hogy nem a hagyományos történeti Erdély, hanem a Trianon után Romániához csatolt területekről van szó, melyet „jelenkori Erdélyként” emleget a tudomány. (Lásd: Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski Kiadó, Budapest 1998)

Az erdélyi emigrációs sajtó keletkezése a két világháború között Magyarországra összpontosul. A második világháború

SZÉKELYSÉG

A Székelyföldet és népét ismertető havi folyóirat.

Szerkeszti: **Bányai János.**

Szerkesztőség és kiadóhivatal: **Odorheiu – Székelyudvarhely, Str. Benedek Elek-u.**

után főleg a nyugati országokban letelepedett erdélyiek indítottak lapokat. A szocialista rendszer erodálása után (1987-től) újra a Magyarországra menekült erdélyiek foglalkoznak lapok megjelentetésével.

Keletkezési idő

Ennek a sajtócsaládnak a története 1919–20-tól, vagyis az első világháború végétől és az azt követő trianoni békediktátumtól indult, és mind a mai napig tart.

Az első szakasz

Az erdélyi menekültek első nagy hulláma az első világháborút követően érkezett a még megmaradt Magyarország területére. Az 1930-as román népszámlálás szerint (pedig ezt fenntartással fogadják a szakemberek) az 1910-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva 305 789 magyar tűnt el Erdélyből. A menekültek nagy része, pontosabban 197 035 személy Magyarországon

keresett menedéket. (*Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről.* Közli Dr. Petrichevich Horváth Emil báró, a m. kir. népjóléti államtitkár, az OMH vezetője. Budapest, 1924). Az erdélyi menekültek számáról mind a mai napig ez az egyetlen hiteles kimutatás.

Az OMH jelentése csak 1924-ig tartalmazza a menekültek számát és egyéb adatait, például, hogy honnan jött vagy mi volt a foglalkozása, családi állapota. Az 1924 után érkezetteket már senki sem tartotta számon. Ez a tény sok spekulációra adott alkalmat. Itt csak becslésekre hivatkozhatunk. A valósághoz legközelebb Varga E. Árpád feltételezése áll, aki eddig a legalaposabban tanulmányozta az erdélyi magyarság népességmozgását. Nagyon átgondolt adatokra alapozva (ismerve az Erdélyben végzett magyar és román népszámlálások eredményeit) szerinte az 1924 és 1940 között Magyarországra érkezett erdélyi menekültek száma nem lehet több ötvenezernél.

A szocialista rendszer erodálása után (1987-től) újra a Magyarországra menekült erdélyiek foglalkoznak lapok megjelentetésével.

A két világháború között a menekültek több erdélyi szervezetet is létrehoztak. Számukat pontosan nem ismerjük, hiszen nem maradt róluk hivatalos dokumentum. A Városházán maradt iratok nagy része a Budapest ostroma (1944. december 25. – 1945. február 13.) alatt elpusztult. Többek között az egyesületi alapszabály-gyűjtemény, valamint az alapítványi okmánytár is. A *Székelység* című lap szerint (1/1; 1932. november) ötvenhat budapesti és huszonöt vidéki erdélyi jellegű egyesület működik Magyarországon. A *Hargitaváralja* című lap ötvenhárom székely egyesületről tudósít (4/7; 1939. 10. 01.) E szervezetek közül csak nagyon kevesen vállalkoztak lapkiadásra. Ebből a nézőpontból az egyetemista fiatalok által létrehozott szervezetek működtek a legeredményesebben. A Székely Egyetemisták és Főiskolások Egyesülete (SZEFHE) alapította az *Új Élet* című lapot (1921–1923) és 1927-ben a *HÍD* című folyóiratot (1927–1928).

A második szakasz

A második világháború és az azt követő párizsi békediktátum következtében az erdélyi magyarság újabb vérveszteséget szenvedett.

Az új hazát keresők egyik része Magyarországon telepedett le. Mások a biztonságosabbnak vélt nyugati országokat választották. Pontos számadatot nem ismerünk. A becslések szerint az erdélyi magyarságnak ez a vesztesége is kb. 200 ezer emberre tehető. (Stark Tamás: *Magyarország második világháborús embervesztesége*, Budapest 1989. 73. old.; Für Lajos: *Mennyi a sok sírkereszt? Püski*, New York, 1987, 39. old.) Az 1941-es és 1948-as népszámlálási adatok egybevetése szerint a magyarok lélekszáma egész Erdély területén 225 ezer fővel csökkent.

A Magyarországon egyre jobban megerősödő kommunista diktatúra nem tűrte meg a kevésbé ellenőrizhető civil szerveződések és azok tevékenységét. 1946. június 17-én Rajk László belügyminiszter betiltotta a mintegy 1500 civil (köztük az erdélyiek által létrehozott) szervezet működését. Ezzel együtt a betiltott szervezetek lapkiadása is megszűnik.

A helyzetet csak súlyosbította az a tény, hogy a két világháború között Magyarországon kiadott erdélyi tárgyú lapokat is a „fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek” közé sorolták. Akinél megtalálták, az súlyos büntetésre számíthatott. A magánkézben lévő gyűjteményeket, félve a törvény szigorjától, elégették. Még a könyvtárakban lévők nagy részét is megsemmisítették. A Széchényi Könyvtárban is csak egy-egy példányt őriztek. Ezeket zárt részlegesen tartották, és tanulmányozásukhoz külön engedély kellett. Ugyanakkor a hiányos gyűjtemények kiegészítésére nem volt lehetőség. Még ma is sok a csonka (hiányos) gyűjtemény.

Közvetlenül a második világháború utáni politika a magyar-román „barátság” jegyében létrehozta a kérészéletű Magyar-Román Társaságot (1945–1948). A társaság kiadásában jelent meg a *Délkelet* (a Magyar-Román Társaság tájékoztatója) című nyomtatott, de csak belső használatra. Összesen négy számról tudunk. Az első szám 1948. március 1-i, míg a 4. szám 1948. április 15-i dátummal jelent meg. Ebben az időben (1948 márciusa) a bukaresti Román-Magyar Társaság is megjelentetett egy román nyelvű folyóiratot *Román-Magyar Szemle* címmel. (*Szabad Nép*, 1948. április 28.) (Lásd bővebben:

1938, újságoldal tördelése Linotype szedőgéppel kiöntött sorokból. Ezt az eljárást az 1990-es évekig alkalmazták. Forrás: Fortepan/Chuckyeager Tumblr

Lipcsey Ildikó: *Utak és tévutak az erdélyi magyarság huszadik századi történetében*, Budapest, 2008.)

A hivatalos budapesti társaságtól függetlenül magánkezdemenykezésként alakult meg a Debreceni Magyar-Román Társaság 1946. április 10-én. Ők adták ki Lükő Gábor szerkesztésében az összesen két számot megért *Keleti Kapu* című lapot. A debreceni társaságot beolvasztották a hivatalos budapestibe, majd mindkettő a lapokkal együtt megszűnt.

A párizsi békediktátum aláírása (1947. február 10.) után időszertlenül vált a látszatbarátság kényszere, az erdélyi magyarság körül megfagyott a levegő. A magyar-román határra a „légiesített” határok helyett „vasfüggöny” ereszkedett. Ezzel megkezdődött a szocializmus Rákosi-Kádár-korszaka, melyből az erdélyi magyarság elméleti és gyakorlati szinten is ki volt rekesztve. Puja Frigyes külügyminiszter 1978. december 15-én Chrudinák Alajosnak így válaszolt a televízióban: „a kisebbségek kérdése azon ország belügye és felelőssége, amelyben az illető kisebbség él”.

A román titkosszolgálat élénken figyelte a Magyarországra menekült erdélyiek politikai tevékenységét is, és közvetett úton (a magyar titkosszolgálatot „utasítva”), ha szükségesnek látta, be is avatkozott. Nem tűrték meg még a legjelentéktelenebb asztaltársaságok, csoportosulások létét sem. (Erre élő példa volt Domokos Pál Péter ügye.)

Nyugaton

A második világháború után nagyon sok erdélyi tartotta a nyugati országokat biztonságosabbnak a Magyarországon berendezkedő új kommunista hatalomnál. Magyarországon nem engedélyeztek semmilyen Erdéllyel kapcsolatos szervezetet és kiadványt. A nyugatra menekült és ott letelepedett erdélyiek létrehozták a maguk civil szervezeteit, és közülük egy néhányan periodikákat is szerkesztettek. Elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban adtak ki nyomtatásokat (mint az Amerikai Erdélyi Szövetség lapja, a *Transsylvania*, vagy az Erdélyi Bizottság félévenként megjelent kiadványa, a *Székely Nép*). Az európai államokban (Ausztria, Franciaország), valamint Ausztráliában és Dél-Amerikában (Brazília) letelepedett erdélyiek is hasonló periodikát jelentettek meg.

Romániában az 1989-es fordulatot követően a magyar sajtóélet is megélénkült. Számtalan új kiadvány jelent meg, melyek tartalmát senki nem korlátozta. Ezzel együtt nyugaton megjelenő erdélyi jellegű lapok elvesztették tájékoztató és közvetítő szerepüket. Tevékenységük egy ideig az erdélyi magyar sajtóból átvett anyagokkal próbált tovább élni (*Transsylvania*, *Székely Nép*), de nagyon kevés sikerrel. Számuk mára már egy lapra korlátozódott. A Bécsben megjelenő *Erdélyi Szemmel* című negyedéves kiadvány képviseli a nyugaton gyökeret vert erdélyiek sajtókiadványait.

A harmadik szakasz

A romániai események

A Ceaușescu-diktatúra utolsó évtizedében (1980–1990) a politikai és társadalmi közállapotok mélypontra süllyedtek, a kilátástalanság, az életviszonyok el lehetetlenülése már az elviselhetőség határát súrolták. Ezen belül az erdélyi magyarság elleni lelki és fizikai terror olyannyira fokozódott, hogy sokan a mindenáron való menekülést (beleértve a zöldhatárt is) vagy a hivatalos úton való (ugyanakkor rengeteg meghurcolással és megalázással járó) áttelepülést választották. Többségük célországá Magyarországra volt. „Az erdélyi magyarság vándorlási vesztesége három és fél évtized alatt összesen 150–200 ezer főre tehető” – írja Varga E. Árpád (*Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Püski, Budapest, 1998, 247. old.). Az 1980-as évek második felében a Magyarországra zúduló menekülthullám szinte kezelhetetlen méreteket öltött.

A diktatúra bukása után (1989. december vége) kialakult politikai változások többek között az egyesülési szabadságot, a szólásszabadságot, valamint a cenzúra eltörlését eredményezték. Az erdélyi magyarság bizakodóan várta helyzete javulását, ám hamar csalódnia kellett. A marosvásárhelyi magyarellenes pogrom, más néven a fekete március (1990. március) megmutatta, hogy a posztkommunista romániai politikai hatalom agresszivitása az őshonos erdélyi magyarsággal szemben ugyanolyan elviselhetetlen és ellenséges maradt, mint Trianon óta volt. A márciusi események újabb embertömeget készítettek a kivándorlásra. A rendszerváltás után a román–magyar határátlépés is sokkal könnyebb és kockázatmentesebb lett, mint a diktatúra idején. Mentek is sokan, főleg Magyarországra.

Magyarországi események

A nyolcvanas évek végére, valamint a kilencvenes évek elejére a szocialista tömb országokban a vezető erők elvesztették társadalmi támogatottságuk jelentős részét. Az egypártrendszer diktatúráját felváltotta a választásokon legitimitást nyert többpárti demokrácia.

A magyarországi politikai térben is nagy változásokat hoztak az 1989-es események. Módosították az alkotmányt (1989. évi XXXI. törvény az alkotmány módosításáról). Megalkották az új egyesülési törvényt, mely szerint az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog. Mindenkinek jogában állt társadalmi szervezeteket létrehozni, ha tevékenységük nem sértette

az alkotmányt (1989. évi II. törvény). A módosított alkotmány egyik lényeges pontja a szólásszabadság. Megszűnt a cenzúra. Ennek értelmében az 1986-ban hozott sajtótörvényen 1990. január 31-én kisebb változtatásokat eszközöltek. Az új köntösbe bujtatott törvény értelmében a szervezetek és magánszemélyek is alapíthattak lapot. Az alapítóknak csupán bejelentési kötelezettségük volt.

Ezek a politikai és társadalmi folyamatok kedvezően hatottak a menekült erdélyiek szervezkedéseire és lapkiadási tevékenységére.

Egyre több erdélyi szervezet alakult, és egyesek lapot is indítottak. 2003-ban az *Elszármazott Erdélyiek Névjegyzéke* tizenegy budapesti és ötvenhét vidéki szervezetet említ. Ezek közül ma már nagyon sok felbomlott vagy szünetelteti működését.

...a politikai és társadalmi folyamatok kedvezően hatottak a menekült erdélyiek lapkiadási tevékenységére.

Az első szamizdat jellegű folyóirat, a budapesti *Határ/Idő/Napló* 1987-ben jelent meg. Ezt a kiadványt 1989-ben az *Erdélyi Tudósítások* (Budapest), valamint az *Erdélyi Tükör* (Debrecen) követte.

A sajtó

Ezeket a lapokat olyan civil szervezetek adják ki, amelyeket erdélyi menekültek alapítottak. Ennek a „civil médiának” megvan a maga sajátossága és célja is. Mind az egyesületek, mind az általuk kiadott lapoknak a szándéka, hogy a Magyarországon vagy a világ különböző országaiban élő erdélyieket egy szervezetbe tömörítsék. Tagjaikká, olvasóikká váljanak, vallják és hirdessék az általuk megfogalmazott eszméket.

A két világháború között Magyarországra menekülteket tömörítő egyik szervezet, az Erdélyi Férfiak Egyesülete (EFE) ezt a következőképpen fogalmazta meg: „Az EFE-nek az a hivatása, hogy a Csonkaházában szétszórta élő erdélyieket, lassanként és fokról-fokra haladva egyetlen szellemi és lelki központ köré tömörítse, és az egyesek önállóságának, illetőleg a már fennálló lazább vagy szorosabb szervezetű erdélyi egyesületek függetlenségének érintése nélkül: az erdélyiek és az erdélyiség egyetemes

képviselését az egységesség szempontjából megvalósítsa.

Hitvallásának gyakorlásában az EFE a szorosán vett napi- és bel-, valamint pártpolitika teljes kizárása mellett tevékenységének munkateréül általánosságban a magyar nemzeti törekvések egészségének ápolását és szolgálatát jelöli ki.” (*Az Erdélyi Férfiak Egyesületének Évkönyve 1928 – 1933*, Budapest 1933, Kiadja az EFE)

A kitűzött cél bármennyire is nemes és hasznos, megvalósítása lehetetlennek bizonyult. Mindezt bizonyítják az ez irányba tett próbálkozások kudarcai is. A nagy ernyőszervezetek, mint a két világháború között a *Hargitaváralja* vagy az Erdélyi Férfiak Egyesülete, a második világháború után nyugaton az Erdélyi Világszövetség, vagy Magyarországon az Erdélyi Körök Országos Szövetsége, az erdélyiek egy alomba való terelésére tett kísérleteik mind sikertelenek maradtak. Az általuk kiadott lapok (*Hargitaváralja*, *Erdélyi Értesítő*, *Erdélyi Magyarság* vagy akár az *Átalvető* is) csak kevés olvasóhoz jutott el. Ez összefüggésbe hozható a terjesztői hálózat hiányával, a bizonytalan anyagi fedezettel és az ebből adódó kis példányszámmal. Ebből adódóan nagyon kevés az olvasói visszajelzés. A szerkesztők nem tartanak lépést az olvasói igényekkel, hiszen alig vagy egyáltalán nem ismerik azokat.

A szerkesztő dönti el, hogy mi kerüljön a lapba (a kíváncsisága, az érdeklődési köre dönti el a lap tartalmát). Jó példák: a *Hargitaváralja* sokat foglalkozik a székelyek őstörténetével. Az *Átalvető* sok teret szentel az orvostörténeti témáknak, legyen az intézménytörténet (Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet), vagy nagy erdélyi orvos egyéniségek bemutatása. A szerkesztő maga is orvos.

Mivel a lapcsinálás nem fedezi a megélhetést, ezért a lapnak általában egy szerkesztője (főszerkesztője) van, aki a fő foglalkozása mellett végzi a lapszerkesztői teendőket. Találkozunk tanár, orvos, rádiós rendező, gyáros és egyéb szerkesztővel. A szerkesztést magánemberek végzik, akik mögött nem áll intézményi háttér. Ezért általában a szerkesztőségek székhelye egy magánlakás.

Tudomásunk szerint az *Erdélyi Hírek*en (1920–1922) kívül egyetlen lap sem kapott rendszeres állami támogatást. Fenntartásukat pályázatok útján, esetleg szponzorok segítségével vagy akár a laptulajdonos (aki egyben a szerkesztő is) saját „vagyonából” oldják, oldották meg.

György Zsolt Attila |

Divéky Antal generális, az austerlitz-i csata egyik magyar hőse

A falu, ahol élt és meghalt, ahol a birtokai feküdtek, teljesen elfelejtette őt. Nem zárta szívébe, nem lett belőle legenda. Sírhelyéről sem tudni semmit. De nem emlékszik rá még Háromszék sem, pedig jó kétszáz évvel ezelőtt a vidék leg-hatalmasabb emberei közé tartozott. A neve csak elvétve bukkan fel egy-egy tanulmányban; azokban is inkább negatív szereplő, olyan *hadúr*, aki szigorúan, az erőszaktól sem visszariadva, büntet minden ellenszegülést.¹

Az viszont, amit róla és családi hátteréről sikerült feltárni, inkább mellette szól, mint ellene. Az erélyes, keményke-zű Divéky mellett a hős Divéky körvonalai is kibontakoznak, aki a törökkel és Napóleon hadaival szemben védelmezte hazáját. Magánleveléből pedig egy szenvedélyes, feltörekvő, József nádor iránt rajongó, családtagjaihoz, jó ismerőseihez kötődő és udvarias Divéky Antal lép elénk, akinek szépséghibája a túlzott takarékoság, ha ugyan annak lehet nevezni a jó gazdálkodást.

A Divék nemzetségről azt írja Nagy Iván², hogy a honfoglaló 108 magyar nemzetség egyike volt, és Nyitra, Tren-csén megyék területén telepedett le. Több nemes család vált ki belőle, köztük a divékújfalusi Divéky család. Egy 1724-es dokumentum³ a Nyitra vármegyei Galgóci járásban található Újvároskát (Leopoldov, ma Szlovákia) a Divéky család tartózkodási helyének tünteti fel. 1754-ben már az orbaiszéki Papolcon találjuk Divéky Andrászt, a Kálnoky-féle lovasezred kapitányát⁴, aki Geréb An-nát vette feleségül valamikor az 1740-es évek második felében. Ők voltak Divéky Antal szülei, akinek papolci felmenői, egy ősvonalat követve, a következő személyek: papolci Mikes Benedek, felesége Kemény Zsófia, Kemény Jánosnak,

Erdély fejedelemének (1661–1662) a testvére⁵; Mikes Zsófia férje, bágyoni Csegezi Tamás, Aranyosszék főkapitánya; Csegezi Zsófia férje, árapataki és illyefalvi Geréb János; Geréb János felesége, killyéni Székely Mária; Geréb Anna férje, divékújfalusi Divéky András kapitány; Divéky Antal.

Divéky Andrásnak (+ 1763) és Geréb Annának (+ 1763 előtt) három gyermeke volt, legalábbis ők megérték a felnőtt-kort. Geréb Anna halála után Divéky András Henter Borbálával kötött házasságot, akivel a gyermekeinek osztozni-uk kellett apjuk halála után. A két kis-korú fiú gyámja 1763-ban a nagyapjuk, Geréb János volt.

1. Divéky Klára, aki 1763-ban ment férjhez Vátzi Mátyáshoz, majd 1770 tá-ján Hrubí főhadnagyhoz. Gyermekei: Vátzi Antal, valamint Hrubí Zsuzsanna (+ 1833), akit a Pákéban (Papolchoz közel) lakó síkmindszenti Adorján Antal (1784–1862) vett feleségül, és Hrubí Wilhelm (első major 1839-ben az 5-ös szá-mú gyalog-határőrezredben, amelynek a szlovéniai Bellovár volt a székhelye).⁶

2. Divéky József (Papolc, 1754. má-jus 1.⁷-Papolc, 1830. március 13.), aki 1798-ban *Particularis Perceptor*, azaz al-adószedő volt a Nyitra vármegyei Bajmóci járásban.⁸ Ő hazatérve, öreg-negnősült, Jánó Máriát véve feleségül. Gyermeük nem született.

3. Divéky Antal az 1750-es években láthatta meg a napvilágot, és Papolcon, 1827. február 25-én halt meg.⁹ Nem nősült meg. Katonai pályafutása során 1782 júliusában már hadnagy volt a II. székely határőr gyalogezredben, 1788-ban határőr százados a török háborúban. Szerepe volt a Bodzai-szoros védelmében. Ekkor, június 12-én azt a feladatot kapta báró Georg Ernst őrnagytól, hogy

...a hős Divéky körvonalai is kibontakoznak, aki a törökkel és Napóleon hadaival szemben védelmezte hazáját.

Az austerlitz csata. Ismeretlen alkotó litográfiája. Forrás: Wikipédia

századával és egy szakasz százarral induljon a Ploiești felől érkező 4000 főnyi török sereg földérítésére. A határig portyázott, és azzal a jelentéssel tért vissza, hogy az ellenség a Nagybodza-patak völgyében lassan nyomul előre.¹⁰

1795-ben első kapitány volt a II. székely határőr gyalogezredben. Május elsején kapta divíziós mandátumát. 1800-ban ugyanitt őrnagy, év végén, decemberben pedig mint első major (első őrnagy) a nemesi felkelők pesti gyalogos zászlóaljának volt a parancsnoka. 1801. január 5-én Laxenburgban (Ausztria – szerk. megj.) zászlóavatáson vett részt zászlóaljával, majd január 17-én a nemesi felkelők által rendezett hadgyakorlaton, melyet II. Ferenc császár is megtekintett.¹¹

1805. december 2-án az austerlitz csatában (Telnice falunál, a napóleoni háborúk idején) a II. székely gyalogezred két zászlóalját vezette első őrnagyként. Az élükön járt, s mikor puskával meglőtték, tovább harcolt, nem kezelte magát. Csak amikor újból megsebesült és a lovát is kilőtték alóla, akkor adta át a parancsnokságot. A csata után alezredessé léptették elő.¹² Híre eljutott Nyugatra, egészen Londonig, és több újság beszámolt vitézségéről, illetve arról, hogy milyen hősiességgel harcoltak a székelyek (az I. és a II. gyalogezred, valamint a huszárezred katonái) ebben a csatában.

1805 decemberében és 1806 januárjában a József nádor által összehívott nemesi felkelők egyik főtisztje, a pesti gyalogos zászlóalj parancsnoka volt alezredesi rendfokozatban.¹³ 1806-ban Nicolas Rauber báróval együtt,

1807–1808-ban pedig egyedül volt alezredes. 1809 é 1813 között a II. székely határőr gyalogezred ezredese, a parancsnoki székhely Kézdivásárhelyen volt.¹⁴

1813 júniusában Lengyelországban, Niegowiceben táborozott két zászlóaljjal (2144 emberrel).¹⁵ 1813. október 31-én vezérőrnaggyá (Generalmajor) előléptetve vonult nyugalomba.¹⁶

Élete, katonai pályafutása sokáig a legnagyobb homályba borult, de mára már vázlatosan összerakható.

Divéky Antal latin nyelvű divíziós mandátumát (1795) és névjének, Divéky Klárának címzett magánlevelét (1800) közzétettem a pákói Nagy-kúria honlapján (www.pakeinagykuria.uw.hu). Itt *A pákói Nagy kúria* című könyvemben és *Gróf Gyulay Sámuel: Hattyúi énekem* című írása után kell keresni a rá vonatkozó adatokat. Élete, katonai pályafutása sokáig a legnagyobb homályba borult, de mára már vázlatosan összerakható, amit természetesen kiegészítenek a majdani kutatások.

Jegyzetek

1 Cserey Zoltán: *Istoria breslei cojocarilor din Târgu Secuiesc la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea. Aluta*, 1974–1975. Megtörte Kézdivásárhelyen a szücsök céhének monopóliumát az

állatlevágások terén, segítve a mészárosok céhének megalakulását. www.epa.oszk.hu 2 *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Ujfaluassy család (Divék-ujfalussi gróf + és nemes.)* 11. Kötet. www.arcanum.hu

3 www.pakeinagykuria.uw.hu

4 Scaunul Trei Scaune 1677–1876. *Inventare*. Sfântu Gheorghe, 2008. Sibiu, 1764. XII. 3. www.arhivenationale.ro

5 Altorjai báró Apor Péter munkái, Pest, 1863. Szerk. Kazinczy Gábor. *Lusus Mundi*, 1727. 78., 88. o.

6 *Schematismus der Oesterreichisch Kaiserlichen Armée*. Wien, 1839.

7 Állami Levéltárak Kovászna megyei Szolgáltatása, 105-ös fond. Az 1722-től vezetett zágoni katolikus keresztlési anyakönyvek első kötetébe vezették be, amely a nemes Jankó Ferencé volt. 1756. október 2-án Divéky Antal és Geréb Anna egy másik gyermekét Jankó Ferenc és felesége, Geréb Mária keresztelte, amit ide feljegyezték. Ezt érdemes volna jobban megvizsgálni.

8 *Magyar Kurir* Nro. 45. Bécs, 1798. december 4. www.documente.bcuj.ro

9 *Biographical Dictionary of all Austrian Generals during the Franch Revolutionary and Napoleonic Wars 1792–1815. Divéky von Divék, Anton*. Leopold Kudrna és Digby Smith szerkesztették, ők pedig Antonio Schmidt-Brentano munkájára hivatkoztak: *Kaiserliche und k. k. Generale (1618–1815)*. München, 2006. www.napoleon-series.org Diveky, Anton von, in *Pension, + zu Papolz in Siebenbürgen den 25. Februar 1827. Militar-Schematismus des österreichischen Kaiserthumes*, Wien, 1828. 474. o. https://library.hungaricana.hu

10 Dr. Rédvay István: *Az erdélyi szorosok védelme 1788-ban. Hadtörténelmi Közlemények*, 40. évf., 1. sz. (1939). 229–257. o.

11 *Hadtörténelmi Közlemények*, 1911. 585–586. o.

12 Csikány Tamás: *Székely határőrezredek az austerlitz csatában. Hadtörténelmi Közlemények*, 129. évf., 2. sz. (2016). 351–379. o. Divékyt nem a csatatéren léptették elő alezredessé, hanem később. A székely határőrezredek veszteségei jóval kisebbek voltak, mint azt eddig állították a történészek, de még így is átlagfelettiék. Pilch Jenő stb.: *A magyar katona vitézségének ezer éve, I-II*. Budapest, év nélkül, Franklin Társulat. Itt az áll, hogy Divékyt még a csatatéren előléptették alezredessé. *Journal Politique de Mannheim*. Nr. 22. 1806. I. 22. /L'Ambigu, ou Variétés Littéraires et Politiques Recueil Périodique. M. Peltier. Londres, 1806. https://books.google.ro Divéky és két hadnagya, Szolga [Imre] és Broich [Károly] súlyosan megsebesültek, egy alhadnagy elesett. Divéky alól egy lovát kilőtték, egy másik lovát erősen megsebesítették.

13 Gyalóky Jenő: *A magyar nemesisurrectio 1805-ben. Hadtörténelmi Közlemények*. 26. évf., 1. sz. Budapest, 1925, Magyar Tudományos Akadémia. 254–310. o.

14 Osztrák katonai schematizmusok. / Cserey Zoltán: 1809.

15 Gróf Teleki Domokos: *A székely határőrség története*, Budapest, 1877, 170. o.

16 Schmidt-Brentano, 2006.

Demény Péter

A mese ereje – Eperjesi Noémi képeiről

Hat éve élek vele, mégsem tudtam olyan jól megfogalmazni, mint egy ismeretlen, aki azt mondta, a képei naivak, mégis nagyon kifejezők. Gyakran előfordul, hogy mások mondják ki, amit nekünk kellene.

De azt hiszem, ez a „mégis” fölösleges. Éppen azért kifejezők, mert naivak: nem a különféle elméletek hatására készültek, hanem az ősiség közelében. Mint a primitív népek művészete, ahol a civilizáció rombolása még nem végezte el áldásos munkáját.

Ez azonban ismét csak egy elmélet. Végső soron bármi lehet rossz is, jó is, bármiből is keletkezik; tehetség kérdése minden, látásmódé, azé, hogyan pillantja meg a művész, amit aztán a képre álmodik. A látásmód viszont frissesség, üdeség kérdése, vagyis éppen azé, hogy el tud-e tekinteni az ember mindattól, amit tanult. Az alkotás mindig tudás, mesterség és tehetség, ihletés feszültségében keletkezik.

Frissek a színek is, mintha abban a pillanatban ő látta volna meg őket, és úgy, ahogy a képeire kerültek. Frissek a formák: akárhányadik macska, akár-melyik tájkép vagy mandala, mindig éppen az első és az egyetlen. Mátyás sohasem volt olyan, mint az ő képén, mégis Mátyás kétségbevonhatatlannul. Friss a mese, amely még senkivel nem történt meg pontosan így. És minden történet mese, akár szomorú, akár boldog.

A felnőttkor is gyerekkor: a „felnőtt” érzelmek is olyan ártatlanul jelennek meg, mintha a történetek nem számtalanszor ismétlődtek volna már az idők folyamán. Ez az egyszeri-tapasztalás az először-látás következménye, egy üde tekinteté, amelyet a művész képes azon ártatlanságában a papírra vetni.

Sokan szecessziósoknak nevezik, egyik barátom Aubrey Beardsley-hez, Wilde illusztrátorához hasonlította. Ez a

párhuzam számomra arról árulkodik, hogy szokatlan ebben a korszakban, amelyben mintha a képzőművészet végére értünk volna, és már csak a realizmus vagy a posztmodern lehetőségei léteznének. Talán innen a valóban szecessziós zsúfoltság és színpompá: menekülés a szándékos kopárságtól. Talán más út nincs már, hiszen a valóság minden irányban egyre szürreálisabb; már csak a mese maradt.

Frissek a színek is, mintha abban a pillanatban ő látta volna meg őket.

Igaz, kitapintható itt egy lélektani vonatkozás is. Noéminek nehéz, agresszióval teli gyerekkora volt, s első korszakában, mint ő maga meséli, ismerősei őszinte döbbenetére szülővárosa, Zilah református temetőjében sétált, és fekete és barna gyökereket festett, mint aki a virágokat nem is látja már. Csupán jóval később, amikor élete már elindult valamiféle kiegyensúlyozottság, egy élhető béke felé, akkor kezdte azokat a képeket-grafikákat alkotni, amelyeket ma látunk. A sűrű és szívesen használt színek, a vidámság, a mesebeli hangulat arra való, hogy elűzze a durván megtapasztalt valóságot, s ilyen értelemben a valóság egyenesen ellensége a művésznek, nem kér belőle, más világot szeretne látni, és felfedezi, hogy van egy ilyen világ, még akkor is, ha soha nem a felszínen húzódik meg. Ezért vezet minden ösvény valahová, ahová a néző nem láthat be, csak elképzélheti, hogy mi lehet ott.

A színekkel történő játszadozás, a színek kezelése amúgy nem egyhan-gú: nem arról van szó, hogy Eperjesi

Dióvirág

Máttyás

Noémi mindössze a pirossal és a narancssárgával manőverezik, azokat variálja, inkább arról, hogy miközben a feketét, a barnát, a szürkét is használja, képeinek atmoszférája mindig vidáman rejtélyes. Mint a Máttyás-képen: a sok elem, motívum, szereplő között nem könnyű megtalálni, pontosan melyik miért is került oda, s a kép nézője végül bizonyára arra jut, hogy az „objektív” okok mellett feltétlenül „szubjektíveknek” is kell szerepelniük, és talán ez az a vonás, amely ezt a művészt a legtöbb másiktól megkülönbözteti. Noha természetesen semmilyen értelemben nem vagyok szakértő,

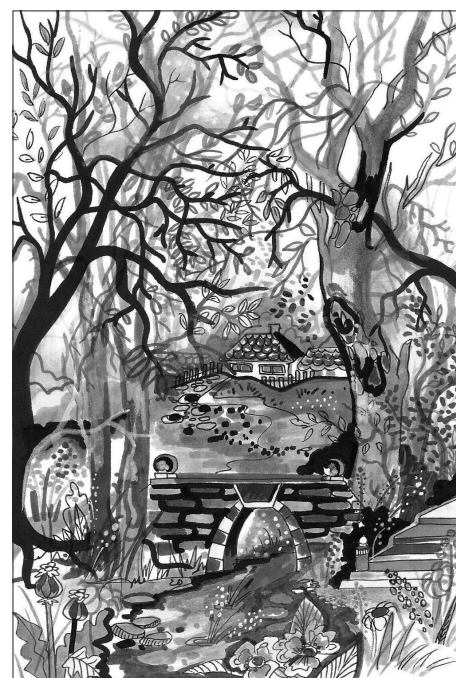
az erdélyi magyar képzőművészetben gyakran tapasztalom, hogy a festő a leghalványabb támpontot sem adja a befogadónak, olyan fákat vagy házakat nézegetek, amelyek „éppen olyanok”, mint a valóságban, és nem jövök rá, ugyan miért éppen azt az aláírást látom a képen, amelyet olvasok. Akár tetszenek viszont Eperjesi Noémi képei, akár nem, azt kénytelenek vagyunk elismerni, hogy összetéveszthetetlenül az övéi: egyéniek és egyediek. Ecset- és színkezelése, perspektívája, beállításai egytől egyig személyesek.

Bevallom, a festményeit jobban szeretem, mint a grafikáit, noha például

közös kötetünkben, a *Lélekkabátban* (2015) megmutatta, milyen szépen dolgozik ebben a műfajban is. Mégis úgy érzem, hogy a vásznon jobban, teljesebben ki tud bontakozni az a világ, amely rá jellemző, vagy amely benne rejtőzik, több a tere annak a világmeisének, amelyből minden műve egy-egy darab, holott mindegyik teljes önmagában is.

Persze sem festményei, sem grafikai nem a semmiből születtek, és itt most nem a pszichológiai, hanem a mester-ségbeli háttérre célzok. Szabó Vilmos volt az a művésztanár, akit a mai napig hálásan emleget, és aki meglátta a gyermekben a lehetőséget, alkotótáborokba vitte magával a középiskolás tanulókat. A legtöbbet az encsi tábor segített rajta, ahol a szervezők nagyvonalúságának köszönhetően rézkarc és linómetszet készítéséhez szükséges eszközöket vásárolhatott, és technikai szempontból sokat fejlődhetett. Gyakorlati készségei így, egy lelkes mester odafigyelése révén alakulhattak ki, s így már könnyebben készíthette el, rajzolhatta meg mindazt, amit a világban látott, és amiből összeállt végül az a mese, amely folyamatosan készül, és amelyet most már Nagyenyeden, Bukarestben, Kolozsváron, Brassóban, Marosvásárhelyen, Nagyváradon és másutt is láthattak az érdeklődők.

Ez a mese ezekben a művekben íródik, rajzolódik, ezekben valósul meg: egy naiv és kifejező életműben. Örülök, hogy nemcsak beszélhetek róla, hanem élhetem is.

Tekintettáv

Csirák Csaba

A színházi cenzúra láthatatlan és látható jelenléte

A cenzúra elsősorban politikai, morális, vallási, faji, ideológiai felügyeletet jelent, ami leginkább az abszolutizmus vagy a diktatúra „fegyelmező” eszköze. Már az ókortól voltak ellenszegülői és áldozatai a cenzúrának. Szókratészt a cenzúra áldozatának nevezhetjük. A római birodalmi cenzúrának legismertebb áldozata Szent Pál és Szent Péter. A náci cenzúra fellobbantotta a könyvmáglyákat. Angliában 1968-ig (!) minden színdarab kéziratát be kellett adni a hivatalos cenzornak (Lord Chamberlain) jóváhagyás végett.

A két világháború között látványos nyomokat hagyott maga után a cenzúra a romániai magyar sajtóban. A *Szamos* napilap felelős szerkesztője Dénes Sándor volt, a cenzor pedig felváltva más és más román nemzetiségű személy. A hatalom ekkor még nem bízott a belső cenzúrában vagy az öncenzúrában.

A cenzúrázott lapszámokban, a cenzori tevékenységet nem titkolva, igen szemléletesen adták az olvasó tudomására. A kicenzúrázott írások helye üresen maradt az újság lapjain. Tele voltak a korabeli lapok számai ilyen kicenzúrázott fehér hasábokkal, a „gondolatok fehér temetőjével”, ahogy Pakocs Károly pap–költő írta.

A két világháború között a cenzúra a romániai magyar színházban is jelen volt és éberrel dolgozott. Néha kegyet is gyakorolt. „A hatóságok megengedték, hogy *Tatárjárásban* a katonatiszti szerepeket osztrák–magyar egyenruhában játsszák.” Óvatosan merte megfogalmazni a szerkesztő, hogy „a kellemtelen kihúzások szcenikai zavarokat okoznak.”

Az új színügyi bizottság a szatmári Városi Színház nevét 1945. július 10-től Népszínházra változtatta. A bizottság nyilatkozata szerint: „a legmesszebbmenő erkölcsi támogatásba kívánja részesíteni a színjátszást és arra törekszik, hogy a nép nevelő intézménye legyen.” Már nem a városé volt a szatmárnémeti magyar színjátszás, mert egy ideológia fogságába kényszerítette a hatalom, amely 1990-ig nem engedett kegyetlen szorításából.

1946. május 30-án a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) által összehívott kolozsvári értekezleten a szatmárnémeti színházat képviselő Jakabffy Dezső, Hegedűs Miklós és Varga József eredménytelenül lépett fel a szaktanács és a MNSZ hathatós együttműködéséért a szatmárnémeti magyar színjátszás védelmére. Nem csoda, mert a Magyar Népi Szövetség nem tudta eldönteni, hogy a romániai magyarok oldalán álljon vagy a baloldal eszméit szolgálja. Itt lép életbe az öncenzúra, a megfelelés tudománya. Pedig „az elnyomott gondolat sokkal ártalmasabb, mint a

Angliában 1968-ig minden színdarab kéziratát be kellett adni a hivatalos cenzornak jóváhagyás végett.

Csíky András. Sztarmári Ágnes rajza

kivirágzott eszme”, fogalmazta meg a kortárs Pakocs Károly.

A szatmárnémeti színházi közönség támogatásával a háta mögött Jakabffy Dezső igazgató nem adta be a derekát az 1942–1948-as világot vajdó időszakban. Nagyszerű társulattal, nagyszerű műveket, nagyszerű előadásokat kapott a közönség. Az társulat tagjainak fizetését biztosító operettelőadások mellett színpadhoz jutott: Bíró Lajos, Bródy Sándor, Fodor László, Harsányi Zsolt, Hunyady Sándor, Henrik Ibsen, Indig Ottó, Katona József, John Knittel, Madách Imre, Márai Sándor, W. Somerset Maugham, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Szergej Rahmanyinov, Eugène Scribe, George Bernard Shaw, Lev Tolsztoj, Zilahy Lajos.

Méliusz József és elvbarátai úgy látták, itt a csonkítás (pl. propagandarábokkal feltölteni a repertoárt) nem működik, mert a közönség reakciója olyan egyértelműen visszautasító a kommunista kísérletre, hogy abból csak politikai baj lehet. Radikális döntés született, 1948-ban megszüntették a szatmárnémeti magyar színjátszást.

A kommunizmus alatt is intézményesült (Propaganda Minisztérium, Cenzúra Bizottság) a cenzúra, amely haláltáncot járt a magyar kultúra felett. A cenzúra tudta, hogy mit szabad mondani, mit szabad olvasni, mit szabad tanítani, mit szabad játszani a színházakban. A cenzúra sohasem volt szégyellős, arcátlanul beavatkozott a művészeti életbe. Eszközei: betiltás vagy csonkítás.

A cenzúra sohasem volt szégyellős, arcátlanul beavatkozott a művészeti életbe. Eszközei: betiltás vagy csonkítás.

A cenzúra egyúttal a gondolatok börtöne volt. Áldozatai között nem csak a tényleges ellenszegülők, nem csak ellenzékiek szerepelnek. A hatalom „éber” embereinek, karrieristáinak rémképei, rémálmai, képzelgési szedték a legtöbb áldozatot.

Csíky András a 1960 és 1969 között volt Szatmári Állami Magyar Színház igazgatója. 2020-ban a cenzúrával kapcsolatban konkrétumokat már nem tud felsorolni. Így beszél az ideológiai felügyelettel kapcsolatos emlékeiről: „Amikor kineveztek igazgatónak, még nem voltam párttag, amit ma én magam is hihetetlennek tartok, de így igaz

1968. Csíky András és Soós Angéla a Becket című előadásban

volt. A Pártba való felvételhez egy éves jelölési időszakot írtak elő. Amikor felfedezték, hogy igazgató létemre nem vagyok tag, három nap múlva átadták a tagkönyvet. A hatalom bizalmának elnyeréséért mindannyian elvállaltuk a tagságot. Arra vigyáztunk, hogy pártaktivisták helyett a kollegák soraiból kerüljön ki az intézményvezető. Csak így éreztünk biztosítva egy olyan szakmai jövőt, amelyben megvalósulhatnak művészi célkitűzéseink, törekvéseink, az az egyediség és megismételhetetlenség, ami a mi akkor társulatunk volt. Szóval a politikai aktivista vezetőtől igyekeztünk megmenteni magunkat és a színházat. A szakmán kívülről érkezett ejtőernyősök közül egyedül Baumgartner Tibor tudta igazán képviselni egy művészeti intézmény ügyeit.

Nem suttoztunk. Mégis voltak olyan helyzetek, amikor a családtagjaink előtt sem beszélhettünk. Azzal is tisztában voltunk, hogy a hatalom ismerete a lehetetlenségek hihetetlen receptúráit. Volt arra is példa, hogy emberek tűntek el nyomtalanul egyik napról a másikra. A szembeállítás nem volt egyszerű játék.

Mi olyan előadások létrehozására törekedtünk, amelyekkel kiállhattunk bárhol, akár a fővárosban is. Mindent megtettünk, hogy az előadásokon

ne látszódjék meg a cenzúra nyoma, a pénzhiány, a művészetre erőszakolt prostitúció lábnyoma. Abban többségünk egyetértett, hogy mit szeretnénk. Azzal is tisztában voltunk, mi lehetséges. A hatalom »éber emberei« becsületes szándékú dolgokat buktattak el. Becsületes szándékú célok megvalósításáért nem egyszer harcoltam magam is a színházért felelős személyeknél és politikai szerveknél. Ha szakmailag, művészi szempontból színvonaltalanságok miatt akadékoskodott volna a hatalom, elfogadjuk, de a hozzá nem értés ellen is meg kellett védenünk igazunkat. Nem volt óvatosság, annak ellenére, hogy a harc egyenlőtlen felek között zajlott. Az intelligens, jó idegzetű vezető tudta, meddig feszítheti tovább az adott konfliktust. Azt is tudnia kellett, hogy egy bizonyos határt átlépve öngólt rúghatunk. Voltak olyan esetek is, amikor keserű mosolyok között zajlottak le a csaták, mert a kimondott mondatok mögött mindkét fél egyetértett a kimondhatatlanban. Voltak megnyert és elvesztett csatáim a politikai fórumokon. Szüntelenül folyt a harc, a repertoár összeállításának elkezdésétől az utolsó előadásig.”

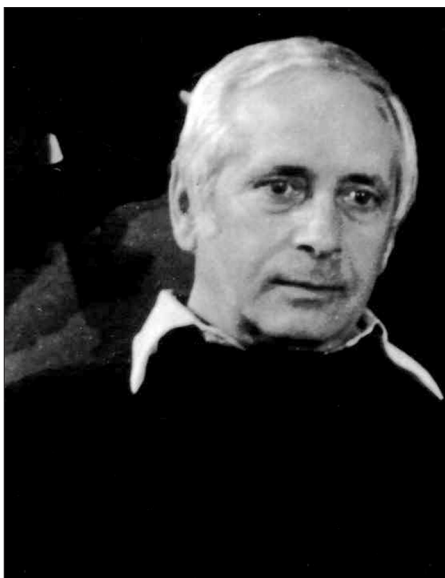
Kovács Ferenc (1927–2006) irodalmi titkár, műfordító, dramaturg, rendező a kezdetektől kényszernyugdíjaztatásáig

(1953–1988) szolgálta a szatmárnémeti magyar színjátszás ügyét. 2003-ban adatokat és példákat idézett a cenzúra színházbeli látható és láthatatlan működéséről: „Az állami dotáció, mondhatnám elégséges volt, meg lehetett élni belőle. (...) Olyan helyzetbe nem kerültünk például, hogy a fizetéseket nem tudtuk havonta folyósítani.” 1983-ig a színház állami támogatottsága 83 százalékos volt, és 17 százalék a jegyeladásból jött össze. 1984-ben megfordult a világ. A színházi költségvetés 75 százalékát a bevételekből kellett fedezni, és 25 százalékra csökkent az állami támogatás mértéke. Az állami befektetés arányának csökkenésével a hatalmi beleszólás nem változott arányosan. A közönség elé kerülő előadások több szűrőn estek át.

A repertoárt a színház Művészeti Tanácsa állította össze az irodalmi titkár javaslatára. A tanács tagjai voltak: igazgató, rendezők, irodalmi titkár és két-három vezető színész. Az irodalmi titkár előzetesen egyeztetett a rendezőkkel, csak az után állt elő egy nagyobb repertoárjavaslattal, amiből a Művészeti Tanács kiválogatta a „megfelelőket”. Úgy az irodalmi titkár, mint a rendezők és a Művészeti Tanács esetében is működött az öncenzúra. Voltak szerzők és darabok, akik és amelyek szóba hozása maga volt a szocializmus elleni bűncselekedet. Az öncenzúra körültekintésre, mi több, lojalításra intett. A mai napig nem kerültek vissza az akkor kitiltott szerzők a színházak játékrendjébe.

Semmilyen rendezvényt hirdető falragasz vagy újsághír nem jelenhetett meg a Megyei Kulturális Bizottság jóváhagyása nélkül.

Az első társulaton kívüli külső szűrő a Megyei Kulturális Bizottság volt. Semmilyen rendezvényt hirdető falragasz vagy újsághír nem jelenhetett meg, amíg el nem nyerte a Megyei Kulturális Bizottság jóváhagyását. Hangsúlyozottan igaz volt ez a Szatmárnémeti Északi Színház magyar tagozatának játékrendjére és megnyilvánulásaira. Utána az Állami Kulturális és Művészeti Bizottság színházi fősztályához került a repertoárjavaslat. Csak ezután kezdődhetek el a próbák. Úgy a hivatásos művészek, mint a műkedvelők esetében

Kovács Ferenc

is minden előadást be kell mutatni a bizottságnak a kritikai főpróbán (vizionare).

A társulatnak évente hét bérletes bemutatója volt, ebből kötelező módon kettő szovjet, kettő kortárs román, kettő magyar és egy nyugati szerző műve lehetett. A kortárs szerző művének műsorra tűzése nem mindig jelentett előnyt. „Székely János *Hugenottá*kjának hat (!) hivatalos kritikai főpróbája volt (vizionálás), mire szerencsére a két utolsó verssor átírása után ősbemutatóként színre hozhatuk” – emlékezik vissza Kovács Ferenc, az Északi Színház magyar tagozatának rendezője. Ebben az esetben a cenzúra jelenléte láthatatlan volt a nézőtérről, nem betiltás, hanem csonkítás történt.

Az 1983–84-es évadban készítette el a magyar tagozat Kós Károly: *Budai Nagy Antal* című drámájának bemutatóját. Míg a *Hugenották* esetében csonkolt a cenzúra, itt nem volt engedmény. Ismét Kovács Ferencet idézzük: „Az ő áldozatuk (cenzúra) volt Kós Károly: *Budai Nagy Antalja*. Az államelnök nevének volt egy erdélyi tanácsadója, Raul Șorban, aki félig képzőművész, félig műkritikus volt. Amikor Kós Károly szervezte a Barabás Miklós Céhet, őt nem vette be a társaságba. Tanácsadóként azt állította, hogy Kós fasiszta volt! A kész előadás letiltása innen indult. Az ideológiai bizottság a darab teljes átírását kérte az akkori román történelemtudomány szempontjai szerint. (...) Házsongárd óvta a nagyszerű író, képzőművész és építész ettől a megaláztatástól.” A letiltás durva beavatkozás volt a színházművészet és a magyar színjátszás ügyeibe. A cenzúra

látható beavatkozásának híre elterjedt Kárpát-medence-szerte.

Volt azonban már előtte, az 1962–1963-as évadban is egy felemás letiltás. Ez a fentieknél is cifrább ügy volt. Az áldozat Sarkadi Imre *Az elveszett paradicsom* című műve volt, Cseresnyés Gyula rendezésében. Kitűnő előadás volt. Ezúttal is Kovács Ferencet idézzük: „egy beijedt (magyar nemzetiségű!) ember jelentett fel – már a bemutató után. Telefonált egy »kulturaktivista« a nagybányai tartományi pártbizottságtól. Én vettem fel a kagylót. Érdekes kérdéseket tett fel:

- Mi volt szeptember 9-én?
- Egy derűs vagy borús nap – választoltam.
- Ne vicceljen az elvtárs! Mi volt szeptember 9-én?
- Bulgária felszabadulásának a napja.
- Rátért a tárgyra:
- Mit ünnepelnek a darabban?
- Az öreg Sebők születésnapját – volt a válasz.
- És a bécsi döntés? – kérdezte.
- Az augusztus 30-án volt.
- És a horthysta csapatok mikor lépték át a határt?
- Rosszul tudja az elvtárs, az szeptember 5-én történt.

Így folyt a beszélgetés. A feljelentés eljutott a minisztériumba. Lejött a miniszterhelyettes. Kitűnően beszélt magyarul. A középiskolát a katolikus gimnáziumban végezte Kolozsváron. A kérdései ugyanazok voltak, mint amelyeket fentebb említettem. Rájött, hogy tarthatatlanok az állítások, a feljelentés azonban feljelentés volt. Intézkednie kellett. Nem tiltották le az előadást, de a bérletes előadások lejátszása után nem tűzhattük többé műsorra, pedig a kitűnő darab és nagyon jó előadás megélt volna még 20–25 bérleten kívüli estét, és még többet országos turnén.”

Bármennyire is leplezte a hatalom, az előadás körül zajló cirkuszt, az egész város tudomására jutott a cenzúra vizsgálása. E sorok írójának Török István személyesen szólt. „Ha látni akarsz az előadást, sürgősen nézd meg, mert elveszik a műsorról.” Lám, az eltiltott gondolat valóban sokkal veszélyesebb, mint a „kivirágzott eszme.”

Két korabeli tanú visszaemlékezéséből megérthetjük a cenzúra felügyeletének beláthatatlan veszélyeit, legyen az a külső szem számára látható vagy láthatatlan beavatkozás. Leszögezhetjük, hogy a kommunista színházi cenzúra elvárta, hogy a művészet egy eszmerendszert elfogadtató, népszerűsítő eszközzé süllyedjen.

Németh Sándor

Egy áhítatteremtő szavalóest emlékére

Szerejük a hajdani események sajtónyilvánosságát valamilyen apropóhoz, leggyakrabban kerek évfordulókhoz kötni. Ez a mostani megnyilatkozásom persze nem ilyen természetű. Egyszerűen egy most már több mint 60 éve történt esemény emlékéen akarok elidőzni, mert mindig is azt hittem, hogy nem csupán számomra, de talán mások számára is érdekes lehet. Évtizedek óta várom a pillanatot, azt a bizonyos „most”-ot, amelynek ürügyén akad valaki, aki a Bolyai Egyetem, pontosabban annak Egressy Gábor színjátszó csoportja *Szeretlek, kedvesem* szavalóestjéről megemlékezzék. Próbáltam az ötletet az ötvenedik évforduló környékén illetékeseknek „eladni”, sikertelenül. Pedig szállíthatam volna az anyagot egy államvizsga dolgozathoz. De kis utánajárással akár disszertáció is kikerekedhetett volna a témából.

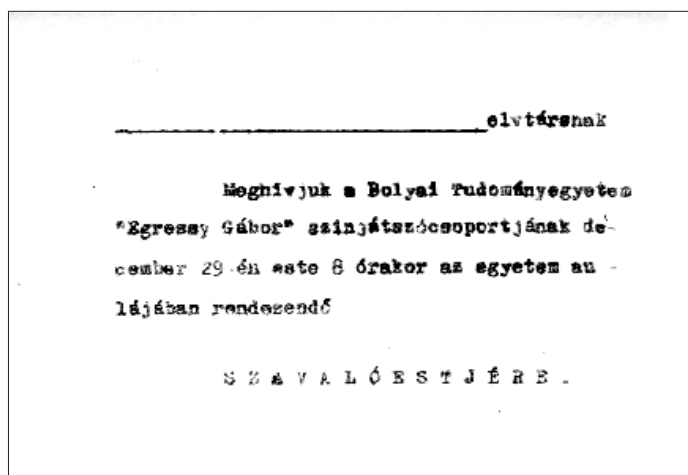
Hogy elfogódottan ítélem meg az akkor történtek fontosságát? Lehet. Hiszen az 1956–1957-es évek fordulójáról van szó, a korról, amelyről a történelem számos olyan eseményt jegyzett föl, amelyek fényében az a bizonyos szavalóest eltölpül. Csakhogy a dolognak van

egy másik, hasonlóan érdekes olvasata is: miképpen járulhatott hozzá a kor feszültség terhes hangulata egy olyan vállalkozás sikeréhez – mert siker volt a javából, – amely a szerelmi lírára épült? A válasz természetesen nem lesz mentes a szubjektívizmustól, hiszen az események cselekvő részese voltam, így hát elsősorban a magam szemszögéből ítélem meg a történeteket, s utalok majd arra, miképpen éltem meg azokat a napokat, miképpen hatottak további életemre.

Ennek fényében, azt hiszem, az elejétől kell kezdenem. 1956 őszétől, amikor elsőéves matematikusként a versmondó gárda tagjává váltam. Aradról jöttem, nagyon fiatal versimádóként, s nem tagadom, a megmutatkozás szándékával. Annyit azonban pontosítanék, hogy nálam nem a szereplés szándéka volt az indíttatás. Én a verset szerettem. Aradon híres magyartanáromtól, Ficzy Dénestől megtanultam, hogy az írott vers úgy válik igazán katartikus hatásúvá, ha művészi a közvetítése. Az aradi Vegyes Líceum számon tartott szavalója voltam. Két iskolatársammal együtt, akik színire készültek, rövid ideig Zala

A szavalóest meghívójának címlapja és géppel írt szövege

Béla előadóművész óráira jártunk. Csapnivaló tanár volt. De hogy szavalt, Istenem! Ezzel a bagázsival kopogtattam a Bolyai színjátszó csoportjának ajtaján, amikor szerettem volna, hogy szavalóest készül.

A csapat jól összeforrt társaság volt, sikeres színelőadásokkal a tarsolyában. Hogy rövidre fogjam: a magyar szerelmi líra színe-javából választhattunk. Úgy emlékszem, teljesen szabadon. Azt hiszem ez a körülmény hozzájárulhatott az est sikeréhez. Nem kiosztották a verseket, hiszen ha igen, aligha jutott volna nekem József Attila Ódája. Merész vállalkozás volt ez részemről, az alig tizennyolc éves golyától!

A rendezőnk Szijártó Sándor volt, a magyar opera munkatársa. Dacára annak, hogy a kor szokása szerint javadalmazás nélküli társadalmi feladatként osztották rá ezt a megbízást, nagyon komolyan vette. Heti özszejöveteleken dolgoztunk. Intenzív artikulációs és nyelvhelyességi tréningeket tartottunk. Akkor is, amikor a magyarországi forradalom hírei és hatásai Kolozsvárra is begyűrűztek, és a Főtéren kivont szuronyú katonák meneteltek körbe-körbe. Ahogy visszagondolok, a rendezőnk a beszédtechnikánk csiszolására koncentrált, hagyta érvényesülni egyénre szabott versfel fogásainkat. A csapatunk lelke Banner Zoltán volt. Mindannyiunk kellemes, közvetlen jó barátja. Mint későbbi levelezésünkből megtudtam, fiatal gyakoronkként a rendezvény tanárfelelőse volt, amit pillanatig sem éreztetett velünk. A felkészülés végén megjelent a próbán két tanár: Antal Árpád és Gálffy Mózes. Akkori eszemmel ezt úgy értelmeztem, hogy meghívásuk udvariassági gesztus volt az irodalomtörténész és a nyelvész irányába. Ezt akkor is természetesen tekintettem, most is annak tekinthetném. Azt viszont, hogy a gépírásos, sokszorosított program szerint ők lettek volna az esemény rendezői, már kevésbé! Csodálom, hogy nevezettek nem tiltakoztak a csúsztatás miatt, amit aztán a korabeli sajtó is átvett...

Úgy emlékszem, 1956. december 30-án volt a bemutatónk. Jordáky Lajos a kor elvárásai szerinti fanyelven a szocialista kultúrharc részének minősítette a rendezvényt. És kezdődhetett a műsor. Nem mindennapi közönségsikere volt. Az előadás végeztével Jordáky magához hivatott: „Maga ugye matematikus? Azt hiszem, az Ódát csak egy matematikus tudja ilyen tökéletesen elszavalni.” Fürödtem a sikeremben. Másnap, szilveszterkor töltöttem

Ahítatos est

Ha sok időm lenne, megírnám az Ahítatos történetét. Bizonyára nem lenne tudományos mű; a formájában már biztos vagyok. Versben kellene azt megírni...

Versben kellene azt megírni – s olyan őszintén elmondani, olyan igazat és szépet akarással, ahogyan ezen a mai estén hallottam verseket mondani. Ahítatos, igen, Ahítatos-teremtő szavalóest volt. Négyszemközt voltunk a művészettel.

Es mégis hűháttal vagyok. Nem sorolom itt fel név szerint a bűbájos és meleg Rozar Annákat, a drámai léghel-ségű Sárasi Esőket, a férfiasan tisztu és mély Banner Zoltánokat és a többieket is mind – pedig ez a leg-kevesebb, amit megérdemelnének. Nem sorolom fel, mert amúgysem tudnám elkészíteni a teljes érték-katalógust. Nem hálálhatom meg és nem köszönhetem meg külön mindegyiknek.

De megköszönöm valamennyiüknek.

S hogy az olvasó valami közelebbit tudjon erről az Ahítatos estéről és szereplőiről: nem a művészet hivatásos, hanem önkéntes munkásai ők, diákok, a Bolyai egyetem hallgatói, akik példamutató szépség-szerelmmel rendezik meg egymásután színelőadásukat, szavaltósíjüket, zenei audicióikat, mindig zsúfolt nézőtér előtt, mindig hálás közönségnek. Igen, az egyetem Egrossy Gábor színjátszóegyesülete lassan-lassan Kolozsvár és Erdély egyik jelentős művelődési fórumává vált. S ahogyan Molière Tudós nék című vígjátékának igen sikeres előadásaival, turnéra mentek – e szavalóest műsorával, a Szerettek kedvesem vers-tűzérével is feltétlenül körítve kell indulniok.

Megérdemlik, hogy hasonló sikerük legyen másutt is.

Es megérdemlik a versét szerető emberek, a vers Ahítatos szerelmesét: a közönség.

(-s-1)
Bodor Pál
Utunk, 1957. január 12.

Bodor Pál írása az Utunkban

be a tizenharmadik évemet... De hasonló dicséret illette meg a csapat valamennyi tagját! Elég, ha beleolvastunk az estről tudósító újságcikkekbe. Hadd idézzek ezekből néhány gondolatot: „Versben kellene azt megírni – s olyan őszintén elmondani, olyan igazat és szépet akarással, ahogyan ezen a mai estén hallottam verset mondani. Ahítatos, igen Ahítatteremtő szavalóest volt. Négyszemközt voltunk a művészettel. (...) Nem sorolom fel, mert amúgysem tudnám elkészíteni a teljes érték-katalógust. Nem hálálhatom meg, és nem köszönhetem meg külön-külön

mindegyiknek. De megköszönöm valamennyiüknek” – írta Bodor Pál az Utunk 1957. január 12-ei számában. Kántor Lajos az Előre 1957. február 27-ei számában úgy fogalmazott: „Nagyobb dicséretet nem mondhatunk a szavaló estről, mint ha megállapítjuk, hogy az előadás nem maradt a nagyszerű vállalkozás mögött. Hónapok kitartó munkájának, lelkesedésének eredménye csúcsosodott ki a nagyszámú közönség viharos, újrázó tapsviharában.”

Kezdetben talán a rendezőben is felmerülhetett a kétely, hogy esetleg túl fiatal lennének az Óda megszólaltatására, de sikerült bizonyítanom. Az évek során többen is emlegették a versmondásomat. Sok visszajelzés jutott el hozzám, és ha csupán ezeket számítom, nyugodtam mondhatom, hogy az est sokaknak eseményszámba ment. Példaképpen említeném, hogy a 2000-es évek elején ismerkedtem meg Jancsik Pállal. Átmenetileg a Szabadságnál dolgozott. Bemutatkozás utáni első mondatában ama verses estet említette. Több mint fél évszázaddal az esemény után!

„Hónapok kitartó munkájának, lelkesedésének eredménye csúcsosodott ki a nagyszámú közönség viharos, újrázó tapsviharában.”

Akkori szereplésemnek egy másik emlékezetes következménye volt, hogy Nagyenyeden megismerkedtem Dankanits Ádámmal. Oda vittük a rendezvényt. A Bethlen-kollégiumban laktunk, és valahol a városban szerepeltünk. Az előadás után a Dankanits házaspár odajött hozzám, és méltányolta a teljesítményemet. A kiszállásra a kolozsvári cipőgyár autóbuzsa szállított bennünket. Hazajövet, a buszon Dankanits Ádám mellett ültem. A társaság Szabó Gyula akkor megjelent Gondos atyafiság című faluregényéről vitakozott, amely az időt nagy könyvesemlénynek számított. Közben a jófajta enyedi leányka, amiből néhány demizsonnyit kaptunk honoráriumként, egyre jobban érezte hatását a borivók soraiban, és a társaság többi része kidőlt. Ádámmal maradtunk józanok, és kellemesen átbeszélgettük az utazás hátramaradó részét, amely jó hosszúra sikeredett,

mert a sűrű hóesésben autóbuzunk eltévedt. Dankanits abban az időben az enyedi múzeum igazgatója volt. Gyakran látogatott haza a szüleihez Kolozsvárra. Tartottam vele a kapcsolatot, ami Vásárhelyi Péter enyedi kollégám közvetítette üzenetváltásokból állt. De közös programjaink is voltak Kolozsváron. Az utolsó találkozásunkon, hármásban leendő feleségemmel, egy preklasszikus koncerten vettünk részt. Ekkor már negyedéves voltam...

Számomra az esemény nagy hozadéka barátságom Banner Zolival. Elsőévesek voltunk: ő elsőéves gyakornok, én elsőéves egyetemista. A korkülönbség és merőben különböző civil foglalkozásunk dacára, amikor alkalom adódott, jól elbeszélgetünk. Egyszer, az 1960-as évek elején két hetet töltöttünk Magyargyerőmonostoron, egy úgynevezett falusi kulturalizáláson. Zoli akkor említette nekem, hogy pódiummúsort indít, sőt megkérdezte, nem lenne-e kedvem közreműködni. Nem tudom, komolyan gondolta-e... Neki és Szócs Jutka szavalótársamnak köszönhetem, hogy összeálltak az ereklyéim, a szavalóesttel kapcsolatos dokumentumgyűjtemény.

Abban a nyomorúságos időben egy diák számára nem volt az a kevés pénz, amit szimbolikusan lehetett volna nevezni.

Közben megtudtam, hogy Antal Árpád állította össze a versek jegyzékét, amiből aztán válogattunk. Foglalkoztatta később a szavalóestekkel kapcsolatos dokumentáció, és gyűjtötte hozzá az anyagot, de tudtommal a közzététel szándéka csak szándék maradt.

A *Szeretlek, kedvesem*-et az Arany János-est követte. Valamelyik költeményét elmondtam, de nem emlékszem melyiket. Ez másodéves koromban volt. Hangulatilag a fölkészülés merőben különbözött az előzőtől. Gálffy Mózés itt valóban a rendező szerepét sajátította ki. Válogatott, és a saját ízlése szerint próbálta alakítani a szavalatokat. Nem hiszem, hogy azok hasznára. Az én előadásomra biztosan nem. Ez az est nem a szavalókról, hanem a rendezőről szólt. Emlékszem, hogy a kiszállásokra – mert azok is voltak – már el sem mentem. Ezzel ért véget versmondói pályafutásom.

SZERETLEK, KEDVESEM

SZAVALÓEST LÚSCRA

1. Bevezető: Jordány Lajos egyetemi tanár
2. Balassi Bálint: Hogy Jólira találja - Kovács László II. éves hallg.
3. Petőfi Sándor: Minek nevezzélek? - Steiner Gabriella III. éves hallg.
4. Csokonai Vitéz Mihály: A rózsabimbóhoz - Molnár Klára I. éves hallg.
5. Vörösmarty Miklós: Abránd - Fáska Edit III. éves hallgató
6. Ady Endre: Egy ócska konflisan - Csoma János II. éves hallgató
7. Vörösmarty Miklós: A kerengőhöz - Szocs Judit III. éves hallgató
8. József Attila: Mikor az utcán útment a keves - Csoma János II. éves hallgató
9. Eminescu Mihály - Képes újs: Oh, jössz-e már? - Rozor Anna III. éves hallg.
10. Ady Endre: Add nekem a szemedet - Kovács László II. éves hallgató
11. Petőfi Sándor: Beszél a bokor... - Csoma János II. éves hallg.
12. József Attila: Egy ajándékot tere - Sárosi Éva II. éves hallgató
13. József Attila: Oda - Kémeth Sándor I. éves hallgató
14. Ady Endre: A szűzöm, köszönöm, köszönöm - Sárosi Éva II. éves hallg.
15. Kosztolányi Dezso: Amarsz-e jábszani? - Baricz Zsuzsa IV. éves hallg.
16. Petőfi Sándor: Szeptember végén - Kristóf Elvira III. éves hallgató

SZERETLEK, KEDVESEM

1. Ady Endre: Elbocsáto szép üzenet - Banner Zoltán gyakornok
2. Vajda János: Husz év múlva - Szegoné P. Katalin gyakornok
3. Juhász Gyula: Anne örök - Jecza Tibor III. éves hallgató
4. Deids Jenő: Tavolyi szerelem - Rozor Anna III. éves hallgató
5. Juhász Gyula: Milyen volt... - Jecza Tibor III. éves hallgató
6. Tóth Árpád: Hajnali szerenád - Rozor Anna III. éves hallgató
7. Csokonai Vitéz Mihály: Meggyeser Lillén - Nagy Enikő I. éves hallg.
8. Petőfi Sándor: Beszél a fákkal... - Banner Zoltán gyakornok
9. Ady Endre: Beteg szívemet hallgató - Szegoné P. Katalin gyakornok
10. József Attila: Még a rögöz - Kémeth Sándor I. éves hallgató
11. Ady Endre: Orizom a szemed - Szegoné P. Katalin gyakornok
12. Ady Endre: Belső simogató kez - Steiner Gabriella III. éves hallg.
13. Tóth Árpád: Alroosan - Sárosi Éva II. éves hallgató
14. Salamon Ernő: Egyszeri szerelmes ének - Szocs Judit II. éves hallg.
15. Szabó János: Csillag Margitka - Leng Csasztáv IV. éves hallgató
16. Benkő János: Vonatvárás - Kristóf Elvira III. éves hallgató
17. Benjámín László: Két évtized - Banner Zoltán gyakornok
18. Petőfi Sándor: Szeretlek kedvesem - Steiner Gabriella III. éves h.

Az *Szeretlek, kedvesem* szöveget írta és elmondta Szegoné P. Katalin IV. éves hallgató közreműködésével az *Arany János Kamarakórusa* Adonyi János vezényletével

Rendezték: Antal Árpád lektor, Gálffy Mózés lektor és Szegoné P. Katalin IV. éves hallgató az Állami Magyar Színház rendezője Sugó: Metz Katalin II. éves hallgató

A szavalóest műsora

A képen látható a *Szeretlek, kedvesem* plakátja. Ez is telitalálat volt. A stílusából ítélve Zichy Mihály ecsetje alól kerülhetett ki az eredetije. Könyvillusztráció lehetett, ezt nagyította ki a plakát készítője. Minden szavaló kapott belőle. Az enyém elkallódott, Banner Zoli küldött egy másolatot a sajátjáról. Amely értékes dokumentum. A valamikor kifüggesztett plakátok egyike lehetett, mert alatta olvasható a szöveg: „Vasárnap (II. 24-én) du. 4-kor és este 8-kor. Jegyek az ARTA-nál és Kelemen Istvánnál kaphatók... Nem emlékszem, hogy ugyanaznap két előadást is tartottunk. Arra sem, hogy a jegyek pénzbe kerültek.

A közönség főleg diákokból állt. Abban a nyomorúságos időben egy diák számára nem volt az a kevés pénz, amit szimbolikusan lehetett volna nevezni. De lehetett fizetőképessé a közönség, mert különben nem lett volna két előadás. Ha

más nem is, mindez bizonyítja a szavalóest átütő sikerét.

A biológiai óra ketyeg, és a még élő szem- és fültanúk túl vannak a nyolcvanon. S bár elsősorban nem rájuk gondolok ebben a kezdeményezésemben, örülnék, ha eljutnának hozzájuk is ezek a sorok. Talán az utolsó vagyok az eseményre emlékezők közül, aki ezt szívügyének tartja...

Idéztem Kántor Lajos kritikájából. Tőle származik az est legrészletesebb bemutatása. Beszélgetéseinkben néhány-szor szó esett arról az első szavalóestről. Pár évvel ezelőtt őt is be szerettem volna vonni valamilyen, a mostanihoz hasonló emlékfelidezésbe. Más témában beszélgettünk meg egy találkozást, amit én jobbnak láttam közelgő 80. születésnapja utánra halasztani. Biztos szóba hoztam volna a szavalóestet is. Sajnos, erre már nem kerülhetett sor...

Gáll Dóra Gabriella, Kozma Amália Szende, Ozsváth Eliza

A tanárnő

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 2016/2017-es tanévben indította *Hétköznapi hőseink – írjunk történelmet!* elnevezésű kezdeményezését. Ennek lényege, hogy iskolások saját szülőfalujukból mutassanak be olyan embereket, akik bár nem kerültek reflektorfénybe, szélesebb körben nem kerültek az érdeklődés középpontjába, de munkájuk révén sokat tettek a helyi közösségekért, és rendkívüli képességeikről, kiemelkedő tulajdonságaikról, átlagon felüli jellemvonásukról tettek tanúbizonyságot.

A projekt erdélyi lebonyolítója az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, ezen belül a Közép-Erdélyi Magyar Művelődési Intézet, résztvevői romániai magyar iskolás csapatok. Új, *Hétköznapi hőseink* című sorozatában a *Művelődés* szerkesztősége a kezdeményezés során eddig született, helytörténeti adalékokat is tartalmazó dolgozatok szerkesztett, esetenként tömörített változatát teszi közzé.

„A

faluról ahova megyek, csak annyit tudok, Hogy sötétedéskor petróleumlámpa szemekkel pislog.

Úgy képzem, hogy kicsi és kerek, mint egy szőlőszem,

S este a fáradt emberek bort isznak, mert kevés és rossz a víz.”

Gergelyné Tőkés Erzsébet

Ezek a gondolatok foglalkoztatták Gergelyné Tőkés Erzsébetet 1965 őszén, miközben már csak napok választották el a nagy utazástól. A fenti verssorok íróját, hétköznapi hősünk Gergely Istvánné Tőkés Erzsébet, akit a szilágypanitaiak – gyermekek és felnőttek, egyszóval mindenki – így ismerik és emlegetik: a tanárnő. Dolgozatunkban végig így fogjuk nevezni őt. Így íródott be a közösség szívébe és lelkébe, így száll tovább nemzedékről nemzedékre, miközben szülők, nagyszülők mesélnek gyermekeiknek a tanárnőről, aki kitűnt a többiek közül, mert nemcsak a reál tantárgyak tanítását szerette volna megkedveltetni az akkori gyermekekkel, hanem lelki szemével azt is felismerte, hogy itt több van egy falusi közösségnél. Hogy kincseket rejt ez a falu, csak nem érkeztek még a kincskeresők, hogy kiaknázzák a drágaköveket! A tanárnő, kincseket keresett és talált, értékes és nemes kincseket.

Háromévi munkássága elég volt ahhoz, hogy a panitaiak helyet kapjanak a szívében, és fordítva, ahogy ő maga mondta: „soha nem felejtettem el Szilágypanitot”. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint gyakori látogatásai

Szilágypanitban és az egyik nemes lelkű munkája, az iskola épülete, ami nemzedékről-nemzedékre hirdeti nagy tettét.

Dolgozatunkban szeretnénk bemutatni az olvasónak Szilágypanit földrajzi adottságait, történelmi múltját – kiragadva egy-egy számunkra érdekesebb történelmi eseményt, az 1960-as évek életképét, akkori iskoláját, a tanárnő közösségformáló szerepét, a nagy találkozást.

Dolgozatunk teljes egészét átszövi a tanárnő iránt érzett hálánk, tiszteletünk. Emberileg meg sem tudja hálálni a falu közössége azt a munkát, amit együtt végeztek a közösségért Szilágyi Zoltán tiszteletes úrral. Az Úr áldása kísérelje életüket sok ilyen nemes cél megvalósításáért!

Szilágypanit térben és időben

Szilágypanit Románia északnyugati részén, Szilágy megye szívében – közel a megyeszékhelyhez, Zilah városához – helyezkedik el. Közigazgatásilag Haraklány községhez tartozik Magyarbaksával, Diósaddal, Magyaroroszlóval és Bádonnal együtt. Szilágypanit a következő települések szomszédságában található: északon Haraklány, Bádon; délen Egrespatak; nyugaton Varsolc; délnyugaton Kis Récse, Nagy Récse; keleten Zilah és Micepatak. A település Zilahtól nyugatra, 8 kilométerre fekszik, a Haraklányt Zilahhal összekötő E81-es

Háromévi munkássága elég volt ahhoz, hogy a panitaiak helyet kapjanak a szívében, és fordítva.

A tanárnő és osztálya 1966-ban

műútról betérve 2 kilométerre. A 2011. évi népszámláláskor a falu lakossága 963 fő volt ebből 738 magyar.

A települést két oldalról dombok és erdők övezik. A falu nyugati dombjain húzódik a Szilágypanit Tölgyes természetvédelmi rezervátum, amely a vörös tölgy (*Quercus rubra*) és a tavi tölgy (*Quercus palustris*) védelmét szolgálja.

A „Nagy-patak”¹ mentén – kis vízmedrű, időszakosan változó vízhozamú csermely – jött létre a település, amelynek lakói a szájhagyomány szerint a Haraklányt és Zilahot összekötő mai E81-es nemzetközi út mentén éltek, s a tatárok elől menekülve települtek a 8. században ide egy zártabb, biztonságosabb helyre.²

Szilágypanit évszázadok során hűbérbirtok volt, amelynek birtoklásáért állandó harc folyt a hűbérurak között. Ebben a történetben a Csaaholyi családnak van a legnagyobb jelentősége. A Csaaholyi család Panit feletti birtokjogát még Luxemburgi Zsigmond magyar király is megerősítette. „Zsigmond király 1429. július 26-dikán Chaholyi Jánosnak, István fiának, a maga udvari hívének és Chaholyi Lászlónak minden jószágát új királyi adománnyal megerősítette jutalmul ama szolgálataikért, hogy a királlyal Bosnyákországban hadakozván, a török rabságba estek. E jószágok közül Közép-Szolnokban valának: Panit, Kene, Felső- és Oroszlán- és Magyar-Csaaholy, Géres, Bajom, Csizér (Chyper), Mocsolya (Machwwaja, Paczal mellett). A nagyváradi káptalant

utasították a beiktatás foganatosítására” – írta Petri Mór.³ Ugyanő megemlíti, hogy „Zsigmond király ez évi jul. 26-dikán Csaaholyi Jánosnak és Lászlónak adományozta Panythot is, és meghagyta a váradi káptalannak a beiktatást. 1451. márcz. 12-dikén Palóczy László országbíró meghagyja a kolozsmonostori konventnek, hogy Zwecz János fiát, Andrást, vezesse Panith közepszolnoki birtok felébe, mely őt Csaaholyi János ellen zálogjog alapján megilleti.”⁴

Honnan a falu nevének eredete? Petri Mór Szilágy vármegye monográfiájában ezt olvassuk: „A szláv pán: úr, panicza: úrnő. Panit személynév. A Váradi Regestrumban Panyit fia, Leonardus (Leonardus, filius Poneczii) esküvel bizonyítja, hogy a Csizér nevű földet örökségként bírja. Panyit fiát, Györgyöt hatalmaskodással vádolja Dörsök villabeli Dörsög, a mit ennek embere hordozván a vasat be is igazol.”⁵ Ha megvizsgáljuk a birtoklástörténetet, tény és való, hogy a Csaaholyi család nemzetségtáblázatában jelen van egy Panyit nevű földbirtokos, aki Csaaholy I. János nagyapja volt.⁶ Arról a Csaaholy Jánosról van szó, akinek a gyermekei már 1383-ban földbirtokosok voltak Szilágypanitban.⁷ Egy másik forrás szerint „Még ebben az évben vizsgálatot is tartottak János és László részére, Kusalyi Jakch János ellen paniti jobbágyok elhajtása tárgyában.”⁸

A történelem folyamán Szilágypanit hol Kraszna, hol Közép-Szolnok vármegyéhez tartozott, de Szatmár vármegye

része is volt. Szilágy vármegye Szolnok vármegyéjétől kebelezte be a helységet.

Vizsgáljuk meg lakosság lélekszámának alakulását. Az 1543-as esztendő összeírását, amely szerint a Közép-Szolnok vármegyéhez tartozó „Panýthon” Bornemissza Boldizsárnak 4 kapu jobbágya, Kőrösi Ferencznek 5, Csaaholyi Farkasnak pedig 2 kapu jobbágya volt. Ez összesen 11 kapuszám, de a jobbágyokon kívül élt még a településen 3 bíró és 4 szegény. Az 1549-es összeírás szerint Kőrösi Ferencznek 8 kapu jobbágya, a Bornemissza Boldizsár özvegyének 6, Pekri Miklósnak pedig 2 volt, amelyek után adóztak. A 16 kapuszámon kívül találtak e helységben még 2 bírót, 12 szegényt és 4 új házat.⁹ 1715-ben Szilágypanitnak 72 lakosa volt, amelyből 54 magyar és 18 román volt; 1720-ban 279 lakost tartottak számon, 234 magyart és 45 románt. 1847-ben a lakosok száma összesen 294 fő volt, amelyből 10 római katolikus, 64 görögkatolikus, 220 református. 1890-ben 508 lakosa van a településnek: 402 magyar és 106 román; ebből 2 római katolikus, 106 görögkatolikus, 398 református, 2 zsidó. A házak száma 107.¹⁰ Megfigyelhetjük, hogy az 1700-as évek elején megcsappant a népesség száma, amelynek okát a 17. századi török-tatár dúlásban kell keresnünk, amikor a Szilágy megyei falvai elnéptelenedtek.

1797-ből származik az a forrás, amely szerint „Panit községből” a hadi terhekhez a következő birtokosok járultak hozzá: „Orgován Ferencz, gr. Telesi Sámuel és Sándor; kisebb birtokosok: Guti Farkas, Kún György, gr. Bánfi László, gr. András Károly, Verőczy Márton, Gut Dénes, Sándor Mózes, Fosztó Pál, Délczeg László, Antal István, ifjú Sebes Ferencz, Király Krisztina Kis Jánosné, Király Sára Borbély Mihályné; saját telkükön lakó, egyházi adómentes nemesek: Igyártó Mária Luka Andrásné és Luka Gáspár; saját telkén lakó, adózó nemes: Almási István; pap: Beke Titus ref., kántor: Szigeti Antal? (Atal) Tamás ref.”¹¹

1805-ből származik az a névlajstrom, amelyben már fellelhető a mai szilágypaniti lakosok vezetékneveinek nagy része: „Sz.-Panit községből megeskették a következő adómentes nemeseket: Szondi Kis Dániel és Pál, Almási István, Lulia Gáspár (Gasparus Lulia), Deák János és Miklós, Kis Péter János és Arday István; adózó nemeseket: Vadas Mihály János, Gombos Ferencz, Kozma György és Péter, ifjú Kozma Péter, Bányai Péter, Fazakas Ferencz, Kozma Márton, ifjú Almási Péter, Kis-Vadas Péter, Kerekes másként Incze István, idősb Almási Péter, Vadas-János Péter, Nagy Ferencz, Kis-Vadas Márton, Gál Mihály, Illés János,

Székely Mihály, idősb Bonyhai Mihály, Kozma Mihály, Bálint János, Almási Pál, Bálint György, Pál István, Dari István, László János, Orosz Mihály, Uza János, Vadas-János Ferencz, Kis-Péter György, Fazekas Tamás, Vadas... István, ifjú Fazakas János, Vadas-Jankó János, idősb Vadas Ferencz, Fazakas Péter, ifjú Fazakas Ferencz, ifjú Vadas Márton, Erdei János, Kozma Ferencz és András, Kovács György, Veres János, Kui András, Domokos András, Boros Ferencz, Fodor Sándor, Sallai János, Balázs János, Magyarai Ferencz, László András, Vadas Pál, Fazakas József, Vadas Mihály, Magyarai Miklós, Nagy István, ifjú Bonyhai Mihály, Kovács Péter, Székely János, Bányai János, Bonyhai János, Kovács Mihály, Vadas András és Bálint Péter.¹²

A történelmi forrásokból tudjuk, hogy Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékben reformátori munkát Deretski Demeter végzett az 1530-as években Drágfi Gáspár főispán oltalma alatt. 1621-ből van feljegyzésünk arról, hogy Szilágypanitban mely hívek szerettek volna önálló református egyházközséget létrehozni; ebből azt is megtudjuk, hogy a „zilahi partiális méltónak látta kívánóságukat, annak okáért ministert rendelt közéjük”.¹³ Meg is határozták a papi bért az alábbiak szerint: minden házas ember, akinek 5 kalangyánál több búzája terem, az másfél kalangya búzát ad, akinek 5 kalangyánál kevesebb a búzája, 40 pénzt fizet; ugyanakkor minden házas ember, akinek két vedernél több bora terem, egy „zilahi veder” bort ad, ha pedig nem, 16 dénárt fizet a bor fejében. A pap szántó földet is kapott, amit az egyház tagjai műveltek meg. „Az özvegyasszonyok, akik kenyerüket guzsalyyukkal keresik, három sing vásznat adnak. Az az özvegyasszony, aki örökséget bír s a maga erejével szántat, egész bérrel tartozik, ha pedig mással szántat, akkor csak fél bérrel. E mellett a hívek elegendő fával látták el a papot.”¹⁴

A templom meszesi terméskőből és téglából épült. Legrégibb úrasztali pohara 1637-ből való. Felirata: „Várad Balog Lászlóné Csináltatta Rácoczi Gorg. Fejedelemségében”, a talpán pedig ez áll: „Cináltata Szilagban Paniti Szenteghazban 1637.”¹⁵ Szilágypanit jelenlegi temploma, torony nélkül, az 1780-as években épült a hívek adományából, a Sebes család által felajánlott telekre. A templom mellé fa haranglábat emeltek, amely egy tűzvészben leégett, a harang pedig elolvadt. 1823-ban új tornyot építettek, valószínűleg fából. A jelenlegi, 22 méter magas torony 1868 és 1872 között készült el. A templomban, a szószék mellett található Sebes Antal feleségének, Orgoványi

Júliannának a síremléke. A zsindeyfedelet 1923-ban cserélték bádogtetőre. A volt felekezeti iskolát, amely jelenleg újra az egyházközség tulajdona, az 1890-es években építették. A jelenlegi lelkészi lakás 1982-ben készült el. A Szilágypaniti Református Egyházközség jelenlegi lelkésze Szilágyi Zoltán tiszteletes úr, aki az egyház lelki munkája mellett nagy szerepet vállal a faluközösség építésben és kulturális életében.

Szilágypanit iskolájáról 1621-ből származik az első bejegyzés: „A panithiak mindjárt illendő parochiát építettek s scholát erigálának”. Azt is tudjuk, hogy a „mestert” tüzelőfával is ellátták. „Az iskolarektornak egyéb-iránt minden ember tizenhárom kéve búzát vagy pedig egy véka búzát [adott], aki vékával sem adhatott, húsz dénárt, bort stb., aki bort nem adhatott, huszonöt dénárt, borpénzül összesen harminczegy dénárt fizetett.”¹⁶ Az 1895–96-os iskolai évben a Sebes család által adományozott területen felépítették a felekezeti iskolát és a kétszoba-konyhás tanítói lakást. A román állam 1919-ben kisajátította Deák István lakó nélkül maradt ingatlanát, és azt állami iskolának nyilvánította, a tanítási nyelv román lett. Az 1948-as tanügyi reform alkalmával államosították a felekezeti iskolát. Külön román és külön magyar 1–4. osztályos elemi iskola működött a községben, amelyek 1959-ben egyesültek.

Szilágypanit egyik jelentős újkori nagybirtokosa Sebes László¹⁷ és Dr. Góger László¹⁸ volt, akiket a kommunizmus idején kismiztek birtokukból. Sebes Antal gubernátor-tanácsos példaértékű hatalmas könyvtárát a kommunisták elégették a falu közepén. A családi kúria állami tulajdonba került, jelenleg művelődési otthonként szolgál.

Dr. Góger László birtokát halála után Katona Béla örökölte, de 1937-ben az állam kisajátította. A hatalmas

udvarházat és a körülötte lévő területet 1958-ban lerombolták, ebből építették fel a román ortodox templomot, a megmaradt anyagot pedig széthordták a volt szolgálai. A Góger László-kúria sokkal nagyobb méretű volt, mint a Sebes-kúria, tágas udvar és díszkert, valamint gyümölcsös vette körül. Különböző egzotikus gyümölcsfák tették értékeséssé, mint pl. kókuszdió, fügefafa stb., amiből mára már emlék is alig maradt.¹⁹

Életrajzi Szilágypanit 1960-as éveiből

A település 1960-tól 1968-ig közigazgatásilag Kolozs tartományhoz tartozott Zilah városával együtt.²⁰ A kommunizmus a mi kis falunkba is befurakodott, és minden formájában behálózta azt. Legjellegzetesebb megnyilvánulása a rendszer által „kizsákmányolóknak” tekintett kulákok (szorgalmasabb, tehát tehetősebb földművesek) kifosztása volt. Az addig keservesen, sok munkával összegyűjtött vagyonukat elvették, és az állam javait gazdagították vele, így az emberek földönfutóvá váltak.

A magántulajdon megszűnése következtében minden kisebb-nagyobb szilágypaniti földbirtok az állam kezébe került, a lakosokat pedig bekényszerítették a szovjet típusú társasokba, a majdani mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe, köznyelven az úgynevezett „kollektívbe”, ahol az állam tulajdonába került földeken dolgoztak. Ez a munka töltötte ki a falu lakóinak mindennapjait. A kollektívbe „beadott” földterületek fejében kapott néhány árnyti területet szorgosan megművelték a házuk telkén található kiskerttel együtt, s a termést tarisznyába elhelyezve szállították – jármű híján – gyalog, 6–7 kilométeren és a dombon át a zilahi piacra, sokszor a nagyobb gyermekeket is bevonna a fásasztó „utazásokba”.

Gergely Istvánné Tőkés Erzsébet 1942. május 19-én született Kolozsváron Tőkés István református lelképásztor, teológiai tanár első gyermekeként. Alapfokú tanulmányait a kolozsvári 3-as számú Gimnáziumban (ma Apáczai Csere János Elméleti Líceum) végezte, majd Kolozsváron a fizika-kémia egyetemen szerzett oklevelet 1965-ben. Hét öccse és egy húga van, akikkel együtt fáradhatatlanul munkálkodnak a közösségért. Első munkahelye a szilágypaniti általános iskola volt, majd 1968-ban visszatért Kolozsvárra. 1976-ban férjhez ment Gergely István (1939. augusztus 14., Csíkkozmás – 2008. március 13., Kolozsvár) szobrászművészhez, aki sok értékes alkotás mellett elkészítette Erdély nagyjainak portrészorozatát, ebből juttatott nagy számban a szilágypaniti iskolának is, ahol az iskola előterét díszítik. Három gyermekük született. Kolozsváron a Báthory István Elméleti Líceum tanáraként vonult nyugdíjba 1999-ben. Abban az évben létrehozta a Házsongárd Alapítványt, amelynek elnökeként ma is fáradhatatlanul küzd a magyar sírok védelméért.

A kollektívben vállalt munka mellett az emberek megmunkálták a kiskertjeiket, háziállatokat tartottak, mint például lovat, szarvasmarhát, sertést és háziszárnyasokat. Főleg szarvasmarhát tenyésztettek, amelynek tejét hidegben-melegben, esőben-sárban gyalog, „bádogtarisznyával”²¹ a hátukon, a dombon keresztül hordták be Zilahra. Minden gazdának megvolt az ún. „családja”, amelynek a megbeszélte napokon órára beszállították a kontóstejet, tojást stb.

A fiatalabb nők házvezetői állást, szakácskodást, cselédkedést is vállaltak Zilahon, Nagybányán, Kolozsváron, Szatmáron, Aradon. A férfiak nagy része a kollektíven belül működő haraklányi szarvasmarha-tenyésztet istállóinál teljesítettek szolgálatot. Hajnali négy óra körül keltek, gyalog érkeztek meg a munkahelyükre, és késő estig dolgoztak, majd a hosszú, fáradságos nap után hazaindultak a családi fészekükbe.

Ebben az időszakban kezdődött országszerte a nagy városiasodás. A falvakról becsalogatták az embereket a városokba, hogy legyen, aki a gyárakban dolgozzon. Sokan a jobb jövő reményében, de egyben a térszemunka elől is menekülve beköltöztek. A csendes, nyugodt, vidéki életet, a falu tiszta levegőjét felcserélte a város és a gyárak zaja, a tágas falusi portákat pedig a szűk, kicsi tömbházlakások. Az új gyárak kéményei gombaszerűen lepték el a városokat, a friss vidéki levegőről pedig már csak álmodozni lehetett. A városba vándoroltak elszakadtak a gyökereiktől, a közösségüktől, meggyengültek a hagyományos családi és rokoni kapcsolatok.

A környékbeli falvak lakói közül többen egyfajta mesehősként „elmentek szerencsét próbálni” városra, a szilágypanitai azonban hűségesekek maradtak a várossal, de alapjában véve megmaradtak szilágypanitinak. Ez bizonyára azzal magyarázható, hogy erős közösségi

A nagy találkozás egykori tanítványokkal az új iskola előtt. Debre Dávid felvétele, 2018

kötelékben éltek. Nagy szerepe volt a szűkebb családi körnek, amely ekkor még a dédszülőket, nagyszülőket, szülőket, gyermekeket jelentette, akik egy udvarban, egy fedél alatt éltek. Figyelembe kell venni ugyanakkor a tágabb családi kört is – mint az unokatestvéreket, bátyákat, nénéket –, akik nélkül nem történhetett meg egy kisebb családi esemény, mint például a téli „disznótorozás”²² vagy az egyházi ünnepek. De együtt építették kalákában²³ a lakóházakat, művelték a földeket is, tehát együtt volt a falu közössége jóban-rosszban. A szomszédokkal is családtagokként osztották meg örömeiket, bánataikat. Részt vállaltak egymás munkáiból, kalákáztak, vigyáztak egymás gyermekeire, ha épp szükség volt rá. Ekkor még gyakori volt ugyanis az öt-hat gyermek egy családban, helyenként akár tíz is született.

Jellegzetes ünnepnap volt a vasárnap, amikor gyermekek, felnőttek és idősek egyaránt felöltötték az ünnepi ruhát, és kötelező módon templomba mentek. Ez kifogások nélkül történt, életük része volt. Különleges látvány lehetett, amikor vasárnaponként a falu népe harangszóra²⁴ megmozdult, és a gyönyörű népviseletben²⁵ az Isten házába sietett. A magukra öltött vasárnapi ruha kimondottan ünnepi viselet volt.

A 14 évesek és családjaik körében egy életre szóló élményt jelentett a konfirmáció, amelyet szűkebb körben ünnepeltek meg szerény körülmények között. Erre az alkalomra a szülők sokszor Erdély nagy városaiból hoztak fehér gyolcsot, hogy az alkalomhoz illő ruha elkészüljön. A lányok büszkén viselték a konfirmáció alkalmával is a népviseletet, az 1970-es években azonban ezt már kezdte felváltani az úri, modern ruha. Ebben az időszakban Bíró Zoltán volt a lelkipásztor, aki szolgálata alatt – 1947. szeptember 1-től 1976. november 1-ig – családjával együtt beépült a faluközösség életébe.

A vasárnapok és a konfirmáció mellett a település lakói nagy izgalommal éltek meg az egyházi ünnepeket, különösen a karácsonyt. Ekkor még az ünnepek megvolt az igazi varázsa. A kalács és a tejeskávé illata is igazi ünnepi hangulatot tudott varázsolni a családokban. A kántálások²⁶, a betlehemes játékok, az Istvánok és a Jánosok köszöntése, az ünnepi istentiszteletek teték viszont igazán bensőségesé a karácsonyt.

Szilágyi Zoltán tiszteletes úr 1969. augusztus 8-án született Tasnádon. A tövisháti Bogdándon nevelkedett. Három testvére van, egy öccse és két húga. Iskoláit Bogdándon, Szatmárnémetiben és Sarmaságon végezte. Három és fél évet a sarmasági szénbányában dolgozott, majd 1990-ben sikeresen felvételizett a Kolozsvári Protestáns Teológiára. Már ötödévesen felkérésre kijárt szolgálni hétvégeken Szilágypanitba, majd 1995-ben az egyetem sikeres elvégzése után, mint teljes jogú lelkész kapott kinevezést a faluba. Ez év augusztusában kötött házasságot Nagy Gyöngyivel. Két fiúgyermekük van, Szilárd 22 éves, Botond 18 éves. Már 24 éve végzi fáradhatatlanul az építő munkát, mind lelki, mind anyagi, mind kulturális téren. A templom teljes felújítása után, Gergelyné Tőkés Erzsébettel iskolát építettek 1999 és 2004 között Szilágypanitban, de az államtól visszakapott romos egyházi iskola felújítását is vállalta. Az új iskola sorsa ma is szíve ügye.

Erzsébet-napi ajándék 1965-ből a tanárnőnek

A szórakozási lehetőségek egyike volt nyaranta a vasárnapi istentiszteletek és az ebéd utáni összeülések – például Arday Miklós bácsi²⁷ két szomorúfűzfája alatt –, amelyek szürkületig tartottak, majd a legények hazakísérhették a kiszemelt leányt.

A falu életében a legnagyobb szórakozási lehetőséget a báli esték jelentették. Két-három vasárnaponként szervezték meg ezeket. A bálókban kimondottan népzene mulatott a nép. A falu zenészei – akik tudtak muzsikálni – húzták a zenét a táncolni vágyók talpa alá. Kovács István²⁸ volt a hegedűs, Kovács Bandi²⁹ a nagybőgős, később a fiatal kántor, Sanyi bácsi³⁰ is csatlakozott hozzájuk. A bálós estékre a szülők elkísérték a lányokat, ennek ellenére nem volt ritka a lányok megszökötése. Az apa vigyázott ugyan a lányára, de megkeresték a kiskaput, és így is sok esetben megszökött a lány élete párjával. A szöktetések már 16–17 éves korban előfordultak.

Az őszi betakarítás után indultak be, és kora tavaszig tartottak a fonók.³¹ Az itteni tevékenység nem kimondottan a kender megfonásáról³² szólt, hanem a népi játékokról, a nagy találkozásokról és életre szóló szerelmek köttetéséről is. Nagyon kedvelt népi játék volt a szilágypaniti fonókban a „patanj balha”³³ vagy a „maszkrás”³⁴-nak való beöltözés. Két fonóház volt ezekben az években, egy a Felszegen, egy az Alszegen, a két fonóházból pedig „maszkrás”-ba öltözve járkáltak egymáshoz

„fásángosnak”. Sokszor egy-egy ilyen este után üresen maradt az orsó, nem került rá fonal, mert a hangsúly a szórakozáson, a kikapcsolódáson volt. Ezért a korábban megfont fonalat kiolták a lányok a szoknyájuk alatt, hogy legyen mit felmutatniuk az őket kérdőre vonó szülőknél. A hosszú téli napokon a rokonok és a komaasszonyok sorban megszervezték saját szűk körű fonójukat is, ahol a magukkal vitt fonalat vagy a háziasszony fonalat fonták. A háziasszony kötelessége volt a fonó asszonyok és gyermekeik megvendéglése finom töltött káposztával, füstölt oldalassal.

A lakodalom az egész falu közösségére kiterjedő esemény volt. Ebben az időszakban még nem kis családi perpatvarokat okozott a szerelmes felek vagyoni különbsége. Ezt legtöbbször a legény a lány szöktetésével oldotta meg. A lakodalmi ünnepségre már délben ünneplőbe öltöztek a meghívottak, akik elkísérték a házasulandókat a templomba, ezt követően pedig elkezdődött a közös nagy mulatság, ami másnap délig tartott. Ami az étkezési szokásokat illeti, jellegzetes ünnepi menü sor volt – húslevés, krumpli, hús, töltött káposzta –, továbbá kalács került az asztalra. Az 1970-es évek elején „frustokra”³⁵ tokányt³⁶ készítettek.

A gyermekek körében elterjedt foglalkozás volt a libapásztorkodás. Játékaik házi készítésű rongybabák, fából lovacsák és kisszekerek voltak.

Hősünk ebbe a mesebeli világba érkezett 1965 őszén.

A tanár és korabeli iskolatörténetek

Az 1960-as években a szilágypaniti gyermekek oktatása alkalmatlan épületben zajlott, s az iskolának felsőfokú végzettséggel rendelkező pedagógusai sem voltak. Az elsők között érkezett a tanár, akire a reál tantárgyak tanítása volt bízva. Kémiát, fizikát és szám-tant tanított. Már a helyfoglalása is olyan figyelemreméltó volt, mint a háromévi munkássága Szilágypanitban. Miközben a sok új végzős egyetemista a szüleivel jelent meg életük első nagy állomására, hogy megfelelő támogatást kapjanak, addig a tanár egy-egyedül érkezett, és eltökélt szándéka volt, hogy falusi iskolát választ. A falu világa iránti szeretetét talán elődeitől – szüleitől, nagyszüleitől, dédszüleitől – örökölte, akik vidéken teljesítettek lelkesi szolgálatot, és végeztek közösségformáló, építő munkát. Így hát a mi hősünk olyan települést választott, amely annak idején Kolozs megyéhez tartozott, de még a térképen sem volt rajta. Vagyis Szilágypanitot. A tanár nagy izgalommal készült a nagy ismeretlenbe, amint maga is mondta: úgy érkezett Szilágypanitba, mint Kolumbusz Kristóf arra a számára ismeretlen földrészre.

Egy szép őszi délelőtt szikrázó napsütésben haladt a megszáradt göröngyökön Panit utcáin, miközben Jani bácsi kovácsműhelye előtt üldögélt, és barátságos hangon így szólt hozzá: „Tanárnő, itt nem elég a félcipő, ide csizma, gumicsizma kell, de nem térdig, hanem combig érő.” Akkor még hihetetlen volt Jani bácsi³⁷ jóslata, de ez nem sok idő múlva beteljesedett, hiszen októbertől áprilisig csak gumicsizmában lehetett közlekedni az utcákon. A tanárnő is beszerzett magának egy pár gumicsizmát, és abban teljesítette a szolgálatát. Egyik reggel azonban eltűnt csizmájának egyik fele, ami miatt nagy bajba került, hiszen nehezen lehetett újat beszerezni. Mivel nem találtak egy új használható gumicsizmát az egész faluban, Kolozsvárra, Nagyváradra és Nagybányára telefonáltak, de nem jártak sikerrel. Most akkor, mit húzzon a lábára a tanárnő? – tevődött fel a kérdés. Sok választása nem volt... Éppen elől volt a házigazda fiának, Jánosnak a negyvenkettes „ganéhordó” bakancsa, hát akkor ezzel járt iskolába, amíg sikerült az útviszonyoknak megfelelő lábbelit beszereznie. Ez az eset is nagyon jól tükrözi az akkori körülményeket, hogy még egy lábbeli beszerzése is különösebb erőpróbát jelentett, azaz nem sorakoztak a lábbelik a cipős polcokon.

Abban az időben a pedagógusok a nehéz közlekedési lehetőségek miatt – jármű és műutak hiányában – arra kényszerültek, hogy kiköltözzenek az adott településekre. Így került sor már az első napokban a mi kedves tanárnőnk falusi lakáskeresésére is, ami jellegzetes falusi történetekkel fűszereződött. Sok portára bekopogott, de nemigen akadt befogadója. Egyik háznál azonban kapott egy ajánlatot, csak épp kályha nem volt a szobában, így a gazda felajánlotta katonafiát melegítőnek, akit karácsonyra vártak haza.

Ilyen körülmények között a kedves Gombos Rózsa³⁸ néni lett az első gazdasszonya, aki megsajnálta és befogadta – de csak azért, mert nem cigarettázott –, amíg János fia meg nem nőszül. Egy év után János³⁹ megnősült, azután a tanárnő Sütő Jóskaékhoz költözött. Mindkét helyen nagyon kedvesek voltak hozzá. Sütő Jóska bácsi már reggel 6 órakor lábujjhegyen bement a kicsi szobába, és begyújtott a kályhába. A felesége, Zsuzsa néni is olyan kedves volt, hogy még tyúkjai is a vállán pihentek. A szállás mellett Rózsa néni és Zsuzsa néni – akik nagyon finomakat főztek – étellel is ellátták az új lakót.

Valóságghú falusi világ képe tárult a városi tanárnő elé, aki számára nem

A tanárnő tiszteletére avatott tábla a jelenlegi iskola épületében. Kép: Debre Dávid

volt kérdés, hogy vödörben tárolt kútvízből és ugyanabból a csuporból fog inni, mint a házigazda és a családja. Falun akkoriban még nem volt fürdőszoba, a tisztálkodást tálban oldották meg. Az illemhely pedig kint volt a szabadban.

A tanárnőt nagyon rossz állapotban lévő iskolaépület fogadta. Elmondása szerint azonban ezt ellensúlyozta az a sok gyönyörű piros pöttyös ruhás, gyönyörű „Rózsika”⁴⁰ kis melles kötényűkkel és pendelyűkkel, akiktől csak úgy kivirágzott az osztályterem. A látványnak népművészeti jellegű megfigyelés volt az elhagyatott, roskadozó iskolafalak között.

Mint kezdő pedagógust, az első óráján feledhetetlen élmény fogadta: amikor bement a 8. osztályba, a fiúk a padok tetején rohagáltak, hat leány összehúzóva ült a középső padorsóban, Kövendi János⁴¹ és Gombos Attila⁴² pedig zsebbedugott kézzel uralták az osztályt. Már az első tanítási nap után rá kellett eszmélnie, hogy itt nemcsak a tanítás, hanem a nevelés terén is sok munkája lesz. Az áldozatos munkának viszont meglelt a gyümölcse.

Nagyon hamar megszerették a gyermekek. Bízta benne. A szoros kötelék bizonyította a tanárnő által ma is nagy szeretettel, féltve őrzött kis ajándékok, az Erzsébet-napi köszöntők, amelyeket saját kezűleg készítettek neki a gyermekek. Ezek a névnap-i köszöntések akkora gyökeret eresztettek, hogy ma sem telik el úgy egy Erzsébet-nap, hogy ne kapjon a szilágypanitiaktól köszöntést.

A régebbi időkben ott tartották az órákat a tanárok, ahol épp a diákok szeretették volna – a szabadban, az osztályteremben stb. –, mindegy volt. Módszerek egész sora került elő, hogy a diákok csínytevéseire megoldást találjon. Különösen odafigyelt a csínytevő gyermekekre és sok dicsérettel, szeretettel próbálta útjukat igazítani, ahogy ő maga mondta: „valami többletjellel bírni, ezért nagy figyelemmel kell őket

vezetgetni, és felszínre hozni az adott ságaikat.”

Kémia-fizika laboratórium az iskolában nem volt. Ezt egy üveges szekrény helyettesítette, ahol a tanárnő elraktározhatta a kísérletekhez szükséges alapanyagokat, amelyeket Kolozsvárról, az egyetemről szerzett be. Ennek köszönhetően elkezdődhettek a gyermekek által eddig soha nem látott kísérletezések. Például foszfort égetett víz alatt. Sok városi iskola megirigyelhette volna a szilágypaniti iskolában folyó kémia- és fizikakísérletek számát és minőségét.⁴³

A tanári nagyon kicsi helyiség volt, 4 méter hosszú és 3 méter széles. A korviszontagságai miatt a tanítás után a tanároknak ott kellett maradniuk az iskolában, ha volt munka, ha nem. Sőt, lehallgató készüléket is elrejtettek a tanárban, hogy ha valaki olyant mond, ami „ártana” a rendszernek, azt ellene tudják fordítani. Ugyanis Szilágypanitban is az iskola volt az egyik leginkább megfigyelt célpontja a kommunista diktatúrának, tehát megfigyelték, és a besúgórendszer is jól működött. A tanároknak minden héten Haraklányban kellett jelentkezniük politikai felkészíté. Mint egy szomorú menet indult el gyalog a tanári kar a réten keresztül esőben, sárban, fagyban. Főleg téli időszakban a gyalogos közlekedések nem voltak veszélymentesek, sokszor rájuk esteledett, így a hazafele tartók gyakran találkoztak farkasnyomokkal a hóborította ösvényeken.

Bár közel van Szilágypanit a megyeközponthoz, Zilah városához, autóbusszjárat híján a 8 kilométert gyalog tették meg a falu lakói, de sokszor a lerövidített útvonalon (6–7 km), a dombokon keresztül közelítették meg a várost. Ritkán kaptak egy-egy szekert, tejeskocsit, amelyre felkapaszkodhattak. A tanárnő is ezt az útvonalat tette meg gyalog, ha nagy ritkán, egy évharmadban (vakációban többször utazott Magyarországra, Csehszlovákiába) egyszer haza szeretett volna látogatni a Kolozsváron élő szüleikhez, testvéreikhez. A tanárnő bátorságára vall, hogy első hazautazását teljes egyedül vállalta gyalog az ismeretlen dombokon keresztül, az üresen is 10 kilós bőröndjével. Már az utazása előtti nap megérkezett Zilahra, ahol éjszakára megszállt, s reggel korán az egyetlen kolozsvári járatra felszállva tette meg a közel 90 kilométeres távolságot. Hazaérve pedig nem győzte mesélni a paniti élményeit... Családtagjai ritkán látogatták meg (csak a testvérei voltak nála egyszer-kétszer), otthonától távol csak önmagára számíthatott,

egyedül, befolyások nélkül hozta meg élete nagy döntéseit. Az itt elért eredmények, tapasztalatok – a tanárnő bevalása szerint – meghatározták későbbi életét, személyiségének fejlődését, alakulását.

1968 őszén visszament Kolozsvárra, mivel Szilágypanit ekkor visszakerült Szilágy megyéhez. Elhagyva Szilágypanitot, megszűnt a címzetes tanári állása is.

A szilágypaniti nyugodt, békés, mesebeli éveket igen mozgalmas évek váltották fel. A Tőkés család is célpontja volt a kommunista hatóságoknak, emiatt hősünk sajnos nem maradhatott meg sokáig egyik iskolai munkahelyén sem. Nyugdíjazásáig 36 iskolában tanított, többek között Tordán, Szászfenesen és Kolozsváron az Apáczai Csere János Elméleti Líceumban, majd a Báthory István Elméleti Líceumból ment nyugdíjba. Vallomása szerint ugyan nagyon sok helyen megfordult, de élete legszebb időszaka a szilágypaniti évek voltak. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a máig megmaradt szeretete falunk iránt, hisz örömmel tesz eleget bármikor a meghívásoknak.

Szívből jövő munka, közösségformáló erő

Az 1960-as évekbeli Szilágypanit szinte egy közepkori falusi állapotot sugall. A település elszigeteltségét, elzártságát történelmi múltjával lehet magyarázni. Már alapításától kezdve, mint cseléd-falu szerepel a történelmi forrásokban. Meghúzódo, alázatos, szolganép volt, szelídek, szerények, jólelkűek és elégedettek, talán ebből is adódik az, hogy a 19. századig a faluból nem került ki egyetlen értelmiségi sem.

Ekkor a településen még élt az ősi hidelemvilág, még hittek az emberek a „javas asszony” jóslataiban, a „feketemacskás” történetekben, amikor a tolvaj asszony macskává változik, hogy ellopja a szomszéd tehenéből a tejet. Zárt faluközösség volt, ahol mindenki jól érezte magát, és nem voltak nyitottak az újtásra. Ugyanez az elzártság, a befelé fordulás, a megrekedés volt jelen az oktatás terén is. Bár a közeli városban lett volna lehetőség tovább tanulni, de a szülők féltették a gyermekeiket elengedni, tudva, hogy tanulmányaik elvégzése után a Kárpátokon túlra helyezik ki őket. De az is előfordult, hogy a gyermekek ellenkeztek, és nem akartak tanulni. Ebből az évszázadokon át tartó állapotból kellett kimozdítania ezt a közösséget a tanárnőnek, és rávezetnie

őket arra, hogy többre érdemes a falu lakossága. Megmagyarázhatatlan okokból kifolyólag csak gürcöltek, korán keltek, későn feküdtek, hogy a harak-lányi istállóknál és a földeken ellássák a teendőiket, pedig annyi bölcs, értékes embert rejtett a település már akkor is! Mindezt a tanárnő rögtön felismerte, és elkezdte építő munkáját, amely nem ragad le csupán az iskolai munkánál, hanem az egész falu közösségéért próbált tenni. Három év alatt sikerült megtörnie a jeget, amely az évszázadok alatt egyre s egyre szilárdabbá vált. Vajon hogyan alakult volna e közösség sorsa, ha a kolozsvári frissen végzett tanárnő nem ide, hanem egy másik helyre kér kinevezést?

A színvonalas oktatás mellett a gyermekek körében megkezdődtek az iskolán kívüli tevékenységek, amelyek nemcsak a diákok életében voltak jelentősek, hanem az egész faluközösségre is kihatottak. A tanárnő olyan újdonságokat alkalmazott és vezetett be, amelyekről a szilágypanitiak addig nem is láttak, nem is hallottak.

Az iskola épületének minden zegzugát át kihasználta, hogy a szellemi nevelés mellett a magyar nemzet iránti hűséget és szeretetet is elültesse növendékei szívében. A romos állapotú épület vakablakában elhelyezett két polcon kapott helyet egy kis „falumúzeum”, amit a gyermekek a tanárnő vezetésével alakítottak ki, míg az üresen álló osztálytermet jellegzetes falusi szobává rendezték be, az ágyakat párnákkal vetették fel, a lányok piros rózsás ágyterítőt és párnákat varrtak, hímeztek, babákat készítettek, a fiúk pedig kézzel barkácsolt lovacskát és szekeret gyártottak.

Megszervezte a 6. osztály körében az addig még sosem látott-hallott bábszínházat, amellyel a szívvel-lélekkel dolgozó kisdiákok a tanárukkal együtt nagy sikert arattak. A bábszínház paravánja is a gyermekek kétkezi munkájának eredménye volt, amelynek alapanyagát, a fűzfát a „Rét jegérol” gyűjtötték össze, majd összefonták, s kezdődhetett a bábjáték. A bábuk nagy része is közös munka eredménye volt, amit a tanárnő vezetésével készítettek el a gyermekek a kolozsvári bábszínháztól kapott ötletek alapján. Több bábelőadás megtanulásával gyönyörködtette a kis színésztársulat (a diákokból összeállt csapat) a faluközösség szívét, de más falvakban is előadták azokat.

Nagy sikert arattak a *Csipkerózsika* című mesedráma színpadra állításával, ami nem csoda, hiszen a tanárnőnek köszönhetően a Kolozsvári Magyar Színháztól adományba kapott ruhákba

bújva adhatták elő a magas színvonalú előadást. Ezeknek nemcsak szellemi, hanem kulturális, közösségformáló jelentőségük is volt.

Elsőként vetített a tanárnő diafilmet a diákoknak, akik addig sosem láttak ilyent. Magyarországi útjai során sok diafilmet szerzett be azzal a céllal, hogy majd bemutathassa azokat a paniti diákoknak. A mesék mellett Jókai-regények sorozatát vagy épp a *Háry Jánost* vetítette nekik. A diafilmvetítés nagy vívmánynak számított Szilágypanitban az 1960-as években, nem egyszer történt meg, hogy a művelődési otthon falára vetítették ki az iskola ablakából, így a falu népe is bekapcsolódhatott a szórakozásba. Gyermekek- és felnőttek szívét melegengető események voltak ezek, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint az egyik idősebb néni esete, aki a művelődési otthon falára vetített *Piroska és a farkas* című diafilmet látván meghatódottságában így fogalmazott: „egyem a kis piros szívét”! Ebből is kitűnik, hogy egy dia- vagy némafilm is meg tudta érinteni az emberek tisztá lelkét.

A Magyarországról szerzett magyar filmeket (pl. az *Egri csillagok*) is sikerült bemutatnia azzal a filmvetítő géppel, amellyel Koncsoly ritkán vetített Szilágypanitban, s amely elég gyakran meghibásodott.

A tanári karnak ünnepnapokon is szolgálatot kellett teljesítenie, nem mehetett haza⁴⁴ nem ünnepelhetett a szeretteivel, így például jegyszédőkkel szolgáltak a falubálon. Ezekben a bálakon csodálkozott rá a hősünk arra, hogy a sok munka és a nehéz körülmények ellenére milyen jókedvvel és vidáman tud mulatni a falu népe.

A közösség élete a tanárnőt is magával ragadta: ellátogatott a téli fonókba azzal a szándékkal, hogy bevigye oda is a kultúrát, és magyar szerzők műveiből olvasott fel. Ez a kezdeményezés azonban nem járt sikerrel, mert a fonók népi játékaiknak nagyobb ereje volt.

Hősünk megpróbálta rávenni a szülőket arra, hogy taníttassák gyermekeiket a 8. osztály elvégzése után. Egyes esetekben a szülők ellenszegülésével vagy nincstelenségével találkozott, de gyakori volt a gyermekek ellenszegülése is, hisz nyolc osztály elvégzése után munkába álltak, s 16–17 évesen gyakran családot alapítottak.

Erőfeszítése azonban nem volt teljesen hiábavaló, az áldozatos munka meghozta gyümölcsét. A tanárnő rábeszélésére három bátor lányka – Kovács Erzsébet⁴⁵, Szeredai Erzsébet⁴⁶ és Arday Berta – a továbbtanulást választotta a Nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium

Balról jobbra: Gáll Dóra Gabriella, Gergely Erzsébet, Szilágyi Zoltán tiszteletes úr, Kozma Amália Szende és Balla Emőke tanárnő a táblaavató ünnepségen

óvó-tanítóképző szakán. Életre szóló szoros kapcsolat alakult ki a lányok és a tanárnő között, aki a pontos felkészítés mellett még a felvételi vizsgára is elkísérte őket.⁴⁷ Kapcsolatuk annyira mélyült, hogy a nagyenyedi éveik alatt, de később is többször meglátogatták Kolozsváron a tanárnőt és családját, ahol szeretetteljes és meleg családias fogadtásban részesültek. A későbbi években sem hűlt ki a mély, meleg kapcsolat. Nem lehet elfelejteni egy olyan tanárnőt, aki szülői szerepet vállalva felkészítette és segítette a lányokat a nagy ismeretlenben. Azóta is második édesanyjuknak tekintik, s a nagy távolság ellenére megmaradt a szoros kapcsolat. Nagy hálával gondolnak a tanárnő batorító, útjait egyengető törekvésére mind a mai napig, hisz neki köszönhetik áldott, kiteljesedett, sikeres óvónői pályafutásukat.

A három bátor lány nagyenyedi sikere után robbanásszerűen kezdtek el továbbtanulni a 8. osztály elvégzése után a szilágypanitiak. A lányok bátorsága példakép, ösztönző erő volt a diákoknak és a jövő nemzedéknek is. Így a legények közül is többen batorkodtak szakiskolában tanulni, mint például Gombos Attila – akit Kolozsváron is taníthatott a tanárnő –, vagy Gombos Gyula⁴⁸, aki a dési kőműves iskolában tanult szakmát.

Szilágypanit népe belenyugodott, elfogadta a sorsát. Azonban krisztusi indíttatásból jött egy tanárnő, aki felismerte a faluközösség rejtett értékeit,

és mindent megtett annak érdekében, hogy azokat felszínre hozza. A befektetett erő munkája fordulatot hozott Szilágypanit történelmében. Az akkor elvetett sok apró magocska meghozta a gyümölcsét, mert hitt a változás lehetőségében, ami meg is valósult. Hitét és kitartó munkáját áldás koronázta, de koronázza ma is, ha iskolaépítő munkáját összességében szemléljük.

Építsünk jövőt, építsünk iskolát

A tanárnőnek elég volt három év ahhoz (1965–1968-ig), hogy életre szóló emlékként szívébe zárja a falu közösségét. Soha nem felejtette el Szilágypanitot, annyi mindent adott a falunak és kapott a falutól, a közösségtől, hogy ez életre szólóan nyomot hagyott a lelkében. S amikor csak lehetősége adódott, visszalátogatott falunkba.

Egy ilyen alkalommal ismerte fel újra az 1990-es évekbeli Szilágypanit hiányosságát és lehetőségeit. Láta azt, hogy felnő egy fiatal nemzedék, a természetes szaporulat is pozitív, egy élő magyar közösség lakja a települést, de nincs megfelelő állapotban lévő középülete, kultúrotthona, iskolája. Sajnos, az 1960-as évektől az 1990-es évekig nem sokat változott az iskola állapota sem. A régi iskolába már nem fért el a gyermekesereg, így egy részét átköltöztették Deák István⁴⁹ családi házába, amely a

kommunizmus idején került a román állam tulajdonába. Az óvodai oktatás pedig az elhagyatott bikaistállóban folyt, két bika helyén. Embertelen körülmények között tevékenykedett és növekedett fel 50 gyönyörű óvodás gyermek. Egy kézzel feltöltött ötliteres tartályból folyt a víz, előszoba nem volt, ahol a gyermekek levetkőzhetek volna.

Nem tudott belenyugodni, nem tudta elfogadni, hogy lát egy életképes falut – amely oly közel áll a szívéhez –, ahol 120-nál is több szép, okos és ügyes magyar gyermek él, de lehetetlen körülmények között tanul még az 1990-es években is. Ekkor fogalmazódott meg hősünkben a nemes cél: „Építsünk iskolát!” De kivel és miből? – tevődött fel a kérdés.

Volt, akivel és volt, amiből, mert volt hit és bizalom. Hősünk előteremtette. Minden személyes kapcsolatát megmozgatva anyagi támogatókat keresett, valamint megfelelő személyt a munkálatok kivitelezéséhez. Kilátástalan és lehetetlen helyzetekben sem adta fel, töretlenül küzdött e nemes cél megvalósításáért. Kopogtatott, zörgetett, hogy előteremtse a pénzt az iskola felépítéséhez. A kivitelezésben Szilágyi Zoltán református lelképásztor személyében talált hűséges munkatársra, aki orosz-lánrrészt vállalt az építkezés lebonyolításában.

Első teendője volt a helyszínelés és a figyelemfelkeltés megteremtése, ilyen céllal meghívta Dávid Gyulát⁵⁰, Kányádi Sándort⁵¹ és a Duna Televízió munkatársait. Az építkezés 1999-ben kezdődött el, amikor sikerült kiásni az alapot, 2000 tavaszán pedig megtörtént az alapköltés. Fáradtságot nem ismerve, sokszor autóstoppal, saját költségén jött Szilágypanitba az építkezéssel kapcsolatos ügyek rendezésére.

Az első pályázat *Istálló vagy iskola?* címmel indult útjára, utalva arra, hogy 50 óvodásnak két bika helyén egy rossz állapotban lévő istállóban kellett meglennie. Nagyon sok pályázatot írt és továbbított az Illyés⁵², az Apáczai, a Pro Professione és a Moccsáry közalapítványokhoz, a Határon Túli Magyarok Hivatalához, és az egyházkerülethez is. Így sikerült közel 45–50 millió forintnyi értékben összegyűjteni az iskola építéséhez szükséges alapokat. Magyarországról a pályázati bizottság felülvizsgálta az építkezésre szánt anyag minőségét. Hihetetlen volt számukra, hogy ennyi pénzből fel lehetett húzni egy ilyen épületet, hiszen Magyarországon legfeljebb csak szerkezetkészre lehetett volna ezt kivitelezni. Így épülhetett meg az új iskola 2004-re rekordidő alatt, és nagyon

kevés pénzből. Volt egy megálmodó – Gergely Istváné Tőkés Erzsébet – és egy segítő, kivitelező, Szilágyi Zoltán tiszteletes úr. Az ő nagyszerű együttműködésükből felépülhetett a falu központjában egy értékes épület, amely nemzedékről nemzedékre hirdetni fogja majd a megálmodó és a kivitelezők fáradhatatlan, akadályt nem ismerő munkáját.

Már tizennégy éve áll ez a gyönyörű épület, amely összegyűjti a falu és a szomszédos falvak⁵³ magyar gyermekeit. Ahol iskola van, ott jelen van, és jövő is lesz. Ennek a tudatában tevékenykedett hősünk.

Az új iskolaépületet be is kellett rendezni. Ehhez keresett, és talált is támogatókat hősünk Hollandiában. Sikerült korszerű bútorzattal, audiovizuális készülékekkel felszerelni a tantermeket. Az iskola könyvtárának egy része és videótára a Duna Televízió adománya. Így szép, új és modern iskola várta a diákokat 2004 szeptemberében. Az új épületet 2006. szeptember 16-án avatták fel, az eseményen jelen volt Tőkés László⁵⁴ püspök, Vajna Zoltán⁵⁵ és Entz Géza⁵⁶, az Apáczai Közalapítvány és a Pro Professione Alapítvány képviselői is. Az alagsorban kapott helyet a két tantermes óvodai csoport, a konyha és a sportterem. Az első szinten tanulhatnak mind a mai napig az 5–8. osztályos tanulók, a padlástérben az 1–4. osztályosoknak alakítottak ki tantermeket. A 2018–2019-es tanévet 40 óvodás, 45 előkészítő–4. osztályos és 46 5–8. osztályos gyermek kezdte el.

Az első pályázat Istálló vagy iskola? címmel indult útjára, utalva arra, hogy 50 óvodásnak egy bikaistállóban kellett meglennie.

A nagy találkozás pillanata

Már nagyon vártuk ezt a pillanatot. 2018. október 7-én kerítettünk egy ideális alkalmat, hogy minden meghívottunk el tudjon jönni. Nagy izgalmak és sok munka előzte meg, de megérte. Csodálatos volt látni, hogy 50 év távlatából milyen tisztelettel és szeretettel tudnak beszélni tanítványai a tanárnőről. Nagyon fiatalon érkezett egy zárkózott faluközösségbe, és három év alatt sikerült „megolvasztania a jeget”, amelynek köszönhetően elkezdtek tovább tanulni,

Ünnepelő tanárok és diákok az új iskola előcsarnokában

másképpen gondolkodni a szilágypaniti gyermekek.

A találkozás csak erősítette tanítványainak az iránta érzett csodálatunkat. Kimondhatatlan érzés volt számukra a tanárnővel találkozni és beszélgetni. Eseményünk istentisztelettel kezdődött a református templomban, ahol Szilágyi Zoltán tiszteletes úr alkalomhoz illő prédikációját hallgathattuk meg nyitott fülekkel és szívvel. Majd az áldást követve Ozsváth Eliza ajkáról elhangzott Reményik Sándor *Templom és iskola* című verse.

Az istentisztelet után a templom udvarán a régi diákok, tanítványok és ismerősök nagy érdeklődéssel és szeretettel vették körül a tanárnőt, aki örömmel mesélt nekik, és nagyon boldog volt, hogy újra láthatja őket. Az egész falu népe nagyon várta már, hogy találkozhasson a régi, tiszta lelkű tanárnővel, akit mindenki nagyra tart, és hálás azért a sok önzetlen munkáért, amit Szilágypanitért tehetett.

A templomi találkozás örömét ebéddel folytattuk a szépen rendbe tett művelődési otthonban. Emlékek sokasága elevenedett meg, amit mi nagy izgalommal hallgattunk. Mesélt nekünk a tanárnő arról, hogy milyen volt a régi Szilágypanit, milyen körülmények között éltek akkor az emberek, beszélt a diákjairól, a velük való kapcsolatáról, és arról, hogy miben segítette az előmenetelüket. Nagyon megszerette falunkat, az itteni embereket, és csodálattal gondolt vissza a jókedvű bálozó fiatalokra.

A régi diákok is elmesélték a tanárnővel kapcsolatos élményeiket, vicces történeteiket. Napunkat ajándékozással, fényképkészítéssel – mindenki

fülig erő szájjal mosolygott a képeken. Hétfőn visszavártuk hősünket 10 órára az iskolába. Nagy meghatódottsággal lépte át újra annak az intézménynek a küszöbét, amely az ő kitartását, falunk iránti tiszteletét, szeretetét hirdeti és hirdetni fogja nemzedékről nemzedékre. Hősünket végigkalauzoltuk a tantermekben, megismerkedhetett iskolánk jelenlegi diákjaival és tanáraival, akik nap, mint nap küzdenek azért, hogy minket tanítsanak, és jó útra vezessenek.

Emberileg nem tudjuk meghálálni hősünk áldozatos munkáját, épp ezért úgy gondoltuk, hogy egy róla szóló tisztelegő tábla állításával köszönjük meg neki mindazt, amit a közösségért tett. 130 gyermek nagy csendben várta a tanárnőt az iskola épületének előtérében, hogy jelenlétében leplezzük le a tiszteletére állított táblát. Dobrai Erika jelenlegi igazgatónőnk méltóságos beszédét követve a gyermekcsereg ajkáról felcsendült a dal: „Annyi mindent kéne még elmondanom...”, amelyre lehullt a lepel. Ez a tábla a bizonyítéka annak, hogy egykor volt egy fiatal tanárnő Szilágypanitban, aki 1965-ben otthagyta a városi jólétet, és útra kelt, hogy fényt és megvilágosodást hozzon egy kicsiny faluba. Mert hallgatott a krisztusi indíttatásra: „menj el, rád ott szükség van”, mert van egy elzárkózott, befelé forduló közösség, amely annyi kincset rejt, csak még senki nem vette a bátorságot annak felszínre hozására. És akkor eljött a tanárnő, és megtört a jég 1968-ban. Évtizedek teltek el, és Szilágypanit azóta is emlegeti a TANÁRNŐ-t, így nagybetűvel, aki az itt töltött három év alatt örökre beírta magát a helyiek szívébe. Soli Deo Gloria, Istené a dicsőség.

Felhasznált források:

Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája*, III. kötet. <http://mek.oszk.hu/04700/04750/html/>
 Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. <https://adtplus.arcanum.hu/hu/>
 Magyar Zoltán: *A Szilágyság hagyománya*. Balassi kiadó. Budapest. 2007. <https://ro.wikipedia.org/wiki/>
Interjúalanyaink: Gergely Istvánné Tőkés Erzsébet, Szilágyi Zoltán református lelkipásztor, Oszváth Katalin tanárnő, Boda Judit tanárnő, Kozma (Mihály) Margit, Kozma Ida, Kovács Júlika, Gombos János, Gombos Vilma, Gombos (Ács) Edit, Szeredai (Kis) Erzsébet, Gombos Gyula, Püsök (Gombos) Irma, Arday (Gombos) Rozália, Arday (Oroszi) Berta, Szeredai (Kis) Erzsébet, Kovács Károly, Vadas (Czeller) Rozsika, Kövendi (Dombi) Rózsa, Szilágyi (Kövendi) Erzsébet, Kövendi István (Pista) egykori tanítványok.

Az írás készültkor, 2018-ban Oszváth Eliza 6., Gáll Dóra Gabriella és Kozma Amália Szende 8. osztályos volt a szilágypaniti 1-es Számú Iskolában, utóbbiak ma Zilahon tanulnak tovább. Vezető tanár: Balla Emőke.

Jegyzetek

1 Érek-patak, amit ma a falu népe „Nagy-pataknak” ismer. Szárazság idején nincs vízhozama. A Zilah patakba torkollik.
 2 Magyar Zoltán: *A Szilágyság hagyománya*. Balassi kiadó. Budapest. 2007. 190–191 o.
 3 Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája* I–VI. Budapest, 1901–1904. 256. o. <http://mek.oszk.hu>
 4 Petri 201.
 5 Petri 200.
 6 Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. III. Pest, 1858. 61–63. o.
 7 A szilágypaniti birtoklástörténet „fősze-replője” a Káta nemzetségből származó Csaholyi család. Első ismert tagja Ponith/Panyit (1235 előtt élt), akinek fia volt Ábrahám (1277) és Jakab (1286). Ábrahám fia I. Péter, az ő fia I. János, utóbbi fia I. Sebestyén és II. János, akik már 1383-tól szerepelnek Szilágypanit birtoklástörténetében. 1383 előttől nincs írott forrásunk Szilágypanitról, csak feltételezhető, hogy Szilágypanit neve a már előbb említett Ponith/Panyit földbirtokoséhoz kapcsolódik.
 8 Petri 256.
 9 Petri 201–202.
 10 Petri 207.
 11 Petri 203.
 12 Petri 204.
 13 Petri 204–205.
 14 Petri 204–205.
 15 Petri 207.
 16 Petri 206.
 17 Sebes László 1889. február 13-án született, 1959. november 6-án halt meg.

18 Dr. Góger László 1853. április 13-án született, 1929. október 10-én halt meg.
 19 Id. Kovács Károly emlékei alapján. 20 https://ro.wikipedia.org/wiki/Regiunile_Republicii_Populare_Rom%C3%A2ne
 21 Bádognál készítettek egy háton hordható táskát, abba helyezték el a tejes üvegeket.
 22 A karácsony előtti disznóvágás a gyermekek és a felnőttek körében egyaránt nagyon várt esemény volt. Ezt zárta le a disznótor, vagyis az esti lakoma, amelyen a tágabb család, a rokonok is részt vettek. Hűtőszekrény híján a húst sóban tárolták, és füstölve tartósították.
 23 Kalákában végezték a nagyobb munkákat, azaz a rokonok, barátok kisé-gítették egymást.
 24 Hallgatták a harangszót, amely eltérő időpontokban szólt, s akkor indultak a templomba. (Gombos Irma interjúalany)
 25 Jellegzetes volt a kék és piros karingós vagy pöttyös női népviselet.
 26 A kántáláskor énekeltek énekek: *Mennyből az Angyal, Krisztus Urunknak áldott születésén, Szívünk vígsággal ma bétölt.*
 27 Arday Miklós 1912. december 7-én született, 2002. december 19-én halt meg.
 28 Kovács István 1912. március 7-én született, 1998. augusztus 9-én halt meg.
 29 Kovács András 1910-ben (hónap, nap nincs bejegyezve az anyakönyvben) született, 2000. június 21-én halt meg.
 30 Vadas Sándor 1953. október 1-én született. 1976-tól végezte hűségesen kántori teendőit a Szilágypaniti Református Egyházközösségben. 2018 őszén nyugdíjazták.
 31 A fonók este 7 órakor kezdődtek.
 32 A háziszóttos készítésének a folyamata. A kendermagot elvetették, s amikor odanőtt, kinyűtték. Ezt követően megszá-rították, hogy a magja és a felesleges részei lepereregjenek. Ezután a Nagy-patakban ki-áztatták, újra megszá-rították, és a tilolták. Az így nyert szálakat kézi guzsallyal vagy kerek guzsallyal megfonták, majd megszapulták, kisárgították, s jöhetett a megszövés az „esztavátán”. Törülköző és konyhakendőket, zsákokat, szőnyeget, régebb ruhának való anyagot szőtték a kenderből font fonalszálból. (Kovács Júlika interjúalany)
 33 A fiúk derékszíjukkal a lányok hátára pattintottak, s fel kellett pattanjanak egy csókra.
 34 Gyakran nagy fehér lepedőt húztak magukra, arcukat bekenték lisztből és vízből készült csirizzel, amelyre libatollat ragasztottak – interjúalanyaink elmondása szerint ez nagyon félelmetes volt. De „halott” szállító ijesztgetős menet is indult.
 35 Tíz óra tájt elfogyasztott étel.
 36 Három fő alapanyag: sok hagyma, piros paprika, krumpli.
 37 Varga János 1914. július 7-én született Kucsón, 1976. november 19-én halt meg.
 38 Gombos (Petkes) Rózsa 1912. április 4-én született, 1991. november 26-án halt meg.
 39 Gombos János, a házigazda fia 1937. február 19-én született. Ma is szeretetben él kedves feleségével, Gombos Vilmával, aki 1948. október 28-án született.

40 A 7. osztályban, amelynek 1965-ben osztályfőnöke is lett, a 14 lányból öt Rózsa (Rozália, Rózsa) nevű volt. Mellettük négy fiú volt még az osztályban. (17. kép)
 41 Kövendi János 1951. február 26-án született, 2014. március 13-án, halt meg.
 42 Gombos Attila 1951. október 7-én született, 8. osztályosok voltak 1965-ben.
 43 A nagyenyedi Bethlen Gábor óvó-tanítóképzőben tanuló három szilágypaniti leányka nem látott annyi kísérletet, mint otthon, Szilágypanitban.
 44 Akkoriban kb. 600 lej volt a tanári fizetés. Abból fizette ki-ki a lakbért, a kosztot, és a végén szinte a semmivel maradtak, még a hazautazásra sem maradt.
 45 Kovács (Petkes) Erzsébet 1952. április 14-én született, 2016. szeptember 25-én halt meg.
 46 Szeredai (Oroszi) Erzsébet 1952. június 19-én született.
 47 Nemcsak a reál tantárgyakból készítette fel őket, hanem román nyelvből, magyar irodalomból és történelemből is, mindezt szeretetből, amiért semmi anyagi megtérítést nem várt.
 48 Gombos Gyula 1953. október 15-én született.
 49 Deák István az első világháború idején százados volt. Trianon után Magyarországra menekült családjával. A kommunizmus idején elkobozták vagyonát.
 50 Dávid Gyula erdélyi magyar irodalom-történész, szerkesztő, műfordító, 1928. augusztus 13-án született.
 51 Kányádi Sándor a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas erdélyi magyar költő 1929. május 10-én született, 2018. június 20-án halt meg.
 52 Az Illyés Közalapítványtól kapták meg az első támogatást, mintegy 200000 forint értékben.
 53 Mivel Diószadban megszüntették az 5–8. osztályt, az ottani magyar gyermekeket iskolabusz szállítja Panitba tanulni.
 54 Tőkés László 1952. április 1-én született Kolozsváron, református lelkész, az 1989-es romániai forradalom hőse, 1990-tól 2009-ig a Királyhágómelléki Református Egyházkerület püspöke volt.
 55 Vajna Zoltán 1928. augusztus 15-én született Kolozsváron, Széchenyi-díjas gépészmérnök, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Kutatási területe a folyadékok mechanikája, az áramlástechnikai gépek és csőhálózatok áramlási viszonyai, illetve méretezése. 1990 és 1994 között a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karának dékánja. (https://hu.wikipedia.org/wiki/Vajna_Zolt%C3%A1n) A Pro Professione Alapítvány elbíráló bizottságának tagjaként vett részt az iskolaavató ünnepségen.
 56 Entz Géza 1949. május 24-én született Kolozsváron, művészettörténész, 1977-ben az ELTE BTK-n doktori címet szerzett. ([https://hu.wikipedia.org/wiki/Entz_G%C3%A1za_\(m%C5%B1v%C3%A9szett%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz,_1949\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Entz_G%C3%A1za_(m%C5%B1v%C3%A9szett%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz,_1949))) A Pro Professione Alapítvány kuratóriumának elnökeként vett részt az iskolaavató ünnepségen.

